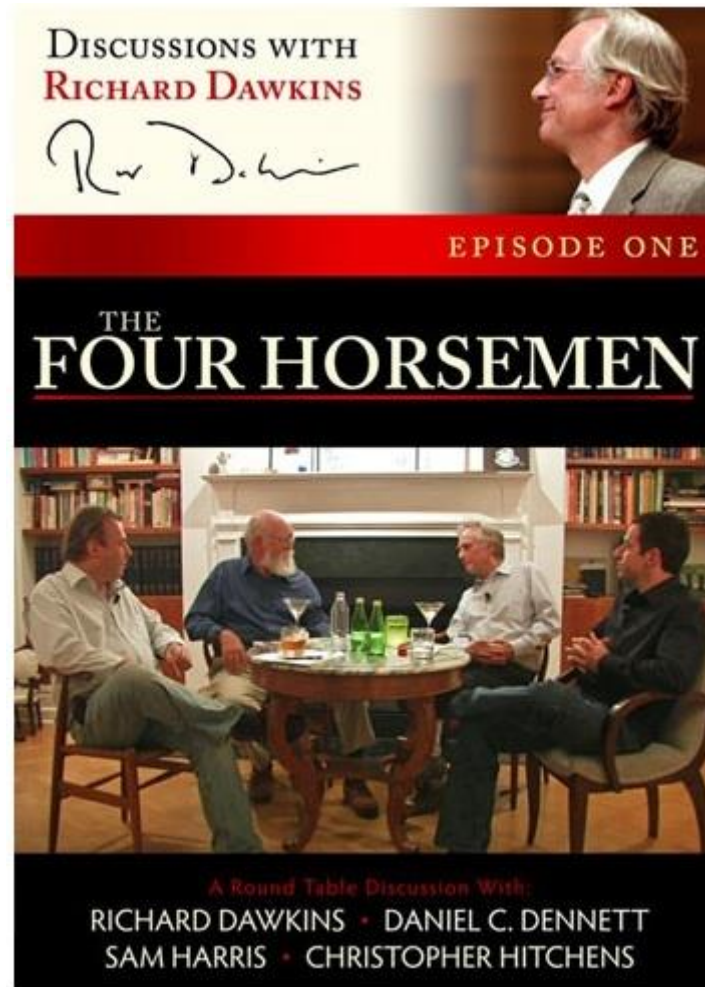

‘Ik heb geen eerbied voor jouw geloof’

De rol van het verleden in de werken van de ‘Vier Ruiters van de Non-Apocalyps’

Masterscriptie Actuele Geschiedenis (20 ec)

Begeleider: prof. dr. Marit Monteiro

Datum: 03-05-2016

Pepijn Spierings

s4222741

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 2
1. Een moderne christelijke ketterij	p. 5
2. De historiciteit van de Heilige Boeken	p. 10
Religie is <i>man-made</i>	p. 10
De originaliteit van de Bijbel	p. 12
Geen enkel historisch bewijs	p. 13
Conclusie	p. 14
3. Wetenschap en ratio	p. 16
De God-hypothese	p. 16
Een wetenschappelijke verklaring	p. 18
Wonderen	p. 20
Een onzedelijke geschiedenis	p. 22
Conclusie	p. 25
4. Evolutie	p. 27
Van ontstaansmythes tot Darwin	p. 27
Darwiniaanse verklaringen voor religie	p. 28
Conclusie	p. 30
5. Moraliteit en immoraliteit	p. 31
De Heilige Boeken als ' <i>guide to morality</i> '	p. 31
Een Darwinistische basis voor moraal	p. 34
Conclusie	p. 36
6. Een traditie van ongelooft?	p. 38
Historiciteit en goddelijke daden	p. 38
Wetenschap en evolutie	p. 39
Moraliteit en wreedheid	p. 43
Een traditie van ongelooft?	p. 44
Conclusie	p. 48
Conclusie	p. 50
Bibliografie	p. 54

Inleiding

In 2004 stelde de Britse theoloog en christelijke apologet Alister McGrath (1953-) in *The Twilight of Atheism* dat ‘de getijden van culturele verandering’ atheïsme hebben laten stranden op de kust van de moderniteit, terwijl westerlingen vandaag de dag hun nieuwe postmodernistische interesse in ‘de verboden vrucht der spiritualiteit’ exploreren. Ondanks de geponeerde teloorgang van het atheïsme, bestond volgens McGrath wel de mogelijkheid dat ‘het tij opnieuw kan veranderen, en het schip der atheïsme terugkeert op de hoge zeeën’.¹ Reeds enkele maanden later werd met de publicatie van *The End of Faith* (2004) door de Amerikaanse neurowetenschapper en filosoof Sam Harris (1967-) een atheïstische aanval op religie ontketend die tot op heden aanhoudt:

De doctrines van moderne religies zijn niet beter verdedigbaar dan degene die, door gebrek aan aanhangers, millennia geleden op de schroothoop der mythologie zijn geworpen; er is niet meer bewijs om een geloof in het letterlijke bestaan van Jahweh en Satan te rechtvaardigen, dan dat er reden was om Zeus op zijn troon of Poseidon in de zee te houden.²

In navolging van Harris verscheen er een reeks populaire bestsellers die alle de fundamenteën van georganiseerde religie aanvochten.³ Deze groep auteurs, grotendeels bestaande uit wetenschappers en intellectuelen, kreeg de naam ‘New Atheists’ toebedeeld. Het atheïstische schip bleek, om de terminologie van McGrath te gebruiken, ook in het recente verleden zeewaardig.

De term New Atheism impliceert dat deze hedendaagse stroming vernieuwend is ten opzichte van haar atheïstische voorganger(s). In de bestaande literatuur bestaat een groot debat over de vraag wat er precies *new* is aan het Nieuwe Atheïsme. In *The New Atheist Novel* (2010) stellen Arthur Bradley en Andrew Tate dat er vrijwel niets vernieuwend is aan ‘dit brouwsel van achttiende-eeuws filosofisch empirisme, negentiende-eeuwse evolutionaire

¹ Alister McGrath, *The Twilight of Atheism. The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World* (New York, 2004) 279.

² Sam Harris, *The End of Faith* (Londen, 2004) 16.

³ Enkele sleutelpublicaties van deze reeks zijn: Sam Harris, *The End of Faith* (Londen, 2004); Richard Dawkins, *The God Delusion* (New York, 2006); Sam Harris, *Letter to a Christian Nation* (New York, 2006); Daniel Dennet, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* (New York, 2006); Ayaan Hirshi Ali, *Infidel: My Life* (New York, 2007); Christopher Hitchens, *God Is Not Great: How Religion Poisons Everything* (New York, 2007); A.C. Grayling, *The God Argument* (Londen, 2013).

biologie en vroeg twintigste-eeuws wetenschappelijk positivisme'.⁴ Alister McGrath – naast theoloog ook fervent tegenstander van de New Atheists – beweert dat deze stroming geen nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen of filosofische argumenten heeft voortgebracht. Het enige wat vernieuwend is volgens hem is de 'agressiviteit van de retoriek, die vaak lijkt te vervallen in pesterijen en intimidatie'.⁵ In *Black Mass* (2007) onderschrijft de Britse filosoof John Gray deze stelling en stelt dat de New Atheists zich alleen onderscheiden door hun 'intellectuele grofheid'.⁶

Volgens de religiewetenschapper Amarnath Amarasingam is juist de hernieuwde urgentie van de boodschap van het atheïsme origineel: 'het 'nieuwe' atheïsme gaat niet geheel om nieuwe ideeën, maar om een soort evangelische heropleving en herverpakking van oude ideeën'.⁷ De nieuwheid van de New Atheists bestaat volgens de Amerikaanse filosoof Gregory Ganssle juist uit 'de passie waarmee zij hun argumenten verspreiden. [...] Ze proberen niet alleen hun lezers te overtuigen dat de fundamentele claims van religie onjuist zijn, maar ook dat het respect dat religie in de westerse cultuur krijgt misplaatst is'.⁸ Een derde aspect dat volgens de Amerikaanse historicus William Emilsen als 'nieuw' kan worden gezien is de uitzonderlijke populariteit van deze stroming: de boeken van de New Atheists zijn bestsellers, en hun congressen en publieke debatten worden in groten getale bezocht.⁹ De natuurkundige en filosoof Victor Stenger stelt echter dat het vernieuwende aan de New Atheists het wetenschappelijke perspectief van hun boeken is – deze zijn volgens hem 'emphatically empirical'.¹⁰

Het multidisciplinaire debat over de originaliteit van de New Atheists en hun denkbeelden limiteert zich grotendeels tot de constatering dat sommige (of alle) delen van hun argumenten niet vernieuwend of origineel zijn. Er wordt hierbij vrijwel geen aandacht besteed aan de wijze waarop de auteurs zelf het verleden – hetgeen wat niet *new* is – gebruiken in hun betoog, en in hoeverre zij zich expliciet met dit verleden verbinden, of zich er juist tegen afzetten. Een nadere analyse van de rol van het verleden in de werken van de New Atheists,

⁴ Arthur Bradley en Andrew Tate, *The New Atheist Novel: Fiction, Philosophy and Polemic After 9/11* (Londen, 2010) 11.

⁵ Alister McGrath, *The Passionate Intellect: Christian Faith and the Discipleship of the Mind* (Downers Grove, 2010) 149.

⁶ John Gray, *Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia* (Londen, 2007) 267.

⁷ Amarnath Amarasingam (red.), *Religion and the New Atheism. A Critical Appraisal* (Boston, 2010) 2.

⁸ Gregory E. Ganssle, *A Reasonable God: Engaging the New Face of Atheism* (Waco, 2009) 1-2.

⁹ William W. Emilsen, 'The New Atheism and Islam'. *The Expository Times* 123:11 (2012) 523-524.

¹⁰ Victor J. Stenger, *The New Atheism: Taking a Stand for Science and Reason* (New York, 2009) 13. Stenger is overigens zelf ook 'lid' van de New Atheists, zie: Victor J. Stenger, *God and the Folly of Faith: The Incompatibility of Science and Religion* (New York, 2012).

en de wijze waarop zij de geschiedenis inzetten om hun boodschap te verkondigen, is dan ook een waardevolle aanvulling op de bestaande literatuur. De bestudering van een populaire hedendaagse stroming als deze, die haar gedachtengoed deels onderbouwt met een historische bewijsvoering, kan ons als historici inzicht geven in de manier waarop de geschiedenis buiten het academische klimaat wordt gebruikt en vervormd, en dwingt ons te reflecteren over de kloof tussen de professionele geschiedschrijving en de algemene concepties van het verleden.

In hoofdstuk 1 zal ik dieper ingaan op bestaande wetenschappelijke literatuur omtrent de New Atheists. Hiernaast zal ik de vraagstelling van dit onderzoek uiteenzetten en de gehanteerde concepten en methodiek concretiseren. In hoofdstuk 2 zal ik kijken naar de manier waarop de New Atheists de historiciteit van religieuze verhalen en claims op grond van de Heilige Boeken bekritisieren en weerleggen. In het derde hoofdstuk zet ik uiteen hoe de Nieuwe Atheïsten de wetenschap gebruiken in hun betoog, variërend van natuurkundige theorieën over het ontstaan van het heelal tot geschiedwetenschappelijke ‘bewijzen’ voor de stelling ‘*religion kills*’.¹¹ Hoofdstuk 4 gaat over de manier waarop evolutionaire processen worden ingezet als ontkrachtend bewijs voor religieuze stellingen en verhalen, en als verklaring voor (religieuze) fenomenen als de menselijke neiging tot religiositeit. Hoofdstuk 5 zal dieper ingaan op de (im)morele claims van religie: de New Atheists bestrijden het idee dat religie leidt tot een ‘beter leven’, en onderstrepen dit onder andere met historische voorbeelden en filosofische stellingen. In het laatste hoofdstuk kijk ik naar de wijze waarop de auteurs van de door mij geanalyseerde Nieuw-Atheïstische geschriften zichzelf in een door hen geconstrueerde traditie van rationaliteit en religiekritiek plaatsen, en zo hun denkbeelden verbinden met vroegere prominente wetenschappers en denkers.

¹¹ Christopher Hitchens, *God is Not Great* (New York, 2007) 15.

Hoofdstuk 1 – Een moderne christelijke ketterij

Het (wetenschappelijke) debat over de New Atheists speelt zich sinds hun opkomst in 2004 voornamelijk af in de Angelsaksische wereld, wat overeenkomt met de primaire focus van de Atheists zelf.¹² In 2008 verklaarde de Amerikaanse christelijke theoloog John F. Haught in zijn *God and the New Atheism* dat hij besloot dit boek te schrijven om ‘de fundamentele gebreken en onjuistheden’ van het New Atheism bloot te leggen om zo aan te tonen dat deze stroming ‘een stuk minder indrukwekkend is dan ze in eerste oogopslag lijkt’.¹³ In *Why God Won't Go Away* (2011) probeert de reeds genoemde Alister McGrath, zoals de subtitel ‘*Engaging with the New Atheism*’ impliceert, een dialoog met de Nieuwe Atheïsten op te starten door hun theologische en wetenschappelijke argumentatie te bekritisieren en de invloed van de New Atheists te nuanceren.¹⁴ Een groot deel van de (semi-)wetenschappelijke reacties op het New Atheism komen van christelijke auteurs die vanuit hun religieuze achtergrond schrijven om het gedachtengoed van de New Atheists te ontkrachten, en hierdoor niet tot een wetenschappelijk gegronde analyse komen.¹⁵

Amarasingam uit in *Religion and the New Atheism* (2010) kritiek op het religieuze karakter van het wetenschappelijke debat over de New Atheists.¹⁶ In deze bundel trachten de achttien auteurs het ‘New Atheism in een grotere context van recente wetenschappelijke debatten te plaatsen’, variërend van cognitieve, sociologische, filosofische, en ethische vraagstukken – de wetenschappelijke geschiedschrijving krijgt hierbij geen aandacht.¹⁷ *The New Atheist Novel* onttrekt zich volgens de auteurs aan het debat over de (on)waarheden van de claims van de New Atheists, en geeft een beschrijving van de literaire receptie van hun werken. Ondanks hun bewonderingswaardige poging tot objectiviteit worden de werken van

¹² De boeken van de New Atheists zijn voor het overgrote deel in het Engels geschreven (enkele van hen zijn later vertaald in andere talen, waaronder het Nederlands), en hun publieke debatten en optredens zijn hoofdzakelijk in de Verenigde Staten, Engeland, en Australië. Dit is grotendeels te verklaren door hun eigen afkomst: ondanks uitzonderingen als Ayaan Hirshi Ali (1969-), zijn de meeste New Atheists afkomstig uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

¹³ John F. Haught, *God and the New Atheism: A Critical Response to Dawkins, Harris, and Hitchens* (Londen, 2008) xiii.

¹⁴ Alister McGrath, *Why God Won't Go Away: Engaging with the New Atheism* (Londen, 2011).

¹⁵ Enkele voorbeelden van dergelijke studies zijn: David Marshall, *The Truth Behind the New Atheism* (Eugene, 2007); David Robertson, *The Dawkins Letters: Challenging Atheist Myths* (Londen, 2007); Alister McGrath, *The Dawkins Delusion?* (Londen, 2007); Dinesh D'Souza, *What's So Great about Christianity* (Carol Stream, 2008); David Aikman, *The Delusion of Disbelief: Why the New Atheism is a Threat to Your Life, Liberty, and Pursuit of Happiness* (Carol Stream, 2008); Terry Eagleton, *Reason, Faith, and Revolution: Reflections on the God Debate* (Londen, 2010); Edward Feser, *The Last Superstition: A Refutation of the New Atheism* (Chicago, 2010).

¹⁶ Amarasingam, *Religion*, 3.

¹⁷ *Ibidem*.

de New Atheists door Bradley en Tate afgeschreven als een ‘parodie van rationeel onderzoek, de empirische methode en het verificatiebeginsel’.¹⁸ John Gray bestrijdt naast hun intellectuele grofheid ook de teleologische ideologie van de New Atheists: ‘De vooruitgang van de samenleving is volgens hen cumulatief, zodat de eliminatie van één kwaad gevolgd wordt door de verwijdering van andere kwaden’. De eliminatie van het kwaad der religie kan met de aanpak van de New Atheists volgens Gray onmogelijk bewerkstelligd worden.¹⁹ De Amerikaanse historicus Borden W. Painter bekritiseert in zijn studie *The New Atheist Denial of History* (2014) het gebruik van het verleden door de New Atheists. Volgens Painter is ‘het historische deel van hun argumentatie aantoonbaar foutief’, en is zijn boek bedoeld om ‘de geschiedenis als wetenschappelijke discipline te verdedigen tegen hen die haar integriteit schenden’.²⁰

De niet-religieus gemotiveerde wetenschappelijke studies getuigen voor een groot deel van dezelfde vijandigheid jegens de New Atheists als hun christelijke soortgenoten. De wetenschappelijke geschiedschrijving houdt zich, ondanks de grote rol die het verleden in de New Atheist-geschriften speelt, vrijwel niet bezig met deze ‘moderne christelijke ketterij’.²¹ Wanneer er vanuit historisch oogpunt wel aandacht voor dit onderwerp is bestaat dit uit kritiek op de simplistische reflectie van het verleden door de New Atheists. Ondanks de validiteit van deze kritiek bereikt de boodschap van het New Atheism een groot publiek, en is hierdoor de moeite waard om onbevooroordeeld historisch te onderzoeken – niet om hun argumenten te weerleggen of wetenschappelijke methodiek te bekritisieren, maar om de rol van het verleden in deze hedendaagse beweging te analyseren. De New Atheists richten zich immers op de massa, en niet op de intellectuele elite die hen bekritiseert. Ik zal de volgende vraag als leidraad van mijn onderzoek nemen: op welke manieren gebruiken de New Atheists sinds 2004 het verleden in hun betoog en hoe positioneren zij zich ten opzichte van hun atheïstische of religiekritische voorgangers?

Alle groepen gebruiken het verleden, zoals de Britse historicus en geschiedtheoreticus John Tosh betoogt, om hun identiteitsgevoel en eigen overtuigingen te versterken. ‘Net als het menselijk geheugen, kan het collectieve of sociale geheugen gebrekkig zijn, vervormd door factoren als een traditiegevoel of nostalgie, of een geloof in vooruitgang.’²² Bij het hanteren en presenteren van het verleden worden volgens Tosh sterk uiteenlopende benaderingen

¹⁸ Bradley en Tate, *Novel*, 2.

¹⁹ Gray, *Black*, 265-267.

²⁰ Borden W. Painter, *The New Atheist Denial of History* (New York, 2014), viii, 3-6.

²¹ Gray, *Black*, 267.

²² John Tosh, *The Pursuit of History* (New York, 2013) 1.

toegepast. Om me niet te limiteren tot een inhoudsanalyse van de werken van de Vier Ruiters, zal ik hun gedachtengoed tevens in een breder theoretisch kader plaatsen, waarbij ik niet slechts kijk naar wat de New Atheists over het verleden schrijven, maar ook hoe en waarom zij dit schrijven.

Bij mijn zoektocht naar een antwoord op dit vraagstuk zal ik me vooral richten op de ‘vier ruiters van de non-apocalyps’: Richard Dawkins (1941-), Daniel Dennett (1942-), Christopher Hitchens (1949-2011), en Sam Harris.²³ Zij zijn de vier meest prominente en populaire New Atheists, en geven met hun mening en werken een representatief beeld van de bredere beweging weer. Het beeld van een coherente beweging dient hierbij wel genuanceerd te worden. Ondanks de overeenkomstige thematiek van hun werken, wordt bij een nadere bestudering duidelijk dat er grote verschillen tussen de New Atheists bestaan qua aanpak, achtergrond, en argumentatie. De term ‘New Atheism’ moet gezien worden als een opgelegde naam en journalistiek label, en komt niet altijd overeen met de wijze waarop de actoren zichzelf identificeren.²⁴ Het debat over de vraag ‘*What’s new about New Atheism?*’ is in feite dan ook een non-discussie – een groot deel van de New Atheists claimen zelf geen originaliteit, en het ‘vernieuwende’ dat wordt aangevallen door hun critici komt voort uit een label dat niet door henzelf is opgelegd. Ik houd me in mijn onderzoek dan ook nadrukkelijk niet bezig met de ‘nieuwheid’ van de New Atheism-denkbeelden, maar met de vraag hoe zij hetgeen wat evident niet nieuw is – het verleden – in hun betoog inzetten.

Tussen de Vier Ruiters – die zichzelf wel als dusdanig benoemen – bestaan tevens grote verschillen qua achtergrond en aanpak: Dawkins is een evolutionair bioloog, Dennett is een filosoof, Harris is een neurowetenschapper en filosoof en Hitchens is een journalist en auteur. Hun disciplinaire achtergrond komt duidelijk terug in hun werken; waar nodig zal ik bij de behandeling van hun denkbeelden onderscheid maken tussen de verschillende invalshoeken en overtuigingen van de vier auteurs. Uiteraard bestaan er ook verschillen tussen de denkbeelden van de Ruiters en andere New Atheists, maar door de beknoptheid van deze studie heb ik besloten om de kopstukken van het Nieuwe Atheïsme in dit onderzoek centraal te stellen. Wat de Ruiters verenigd is hun collectieve strijd tegen religie en haar verdedigers,

²³ De naam ‘de vier ruiters van de non-apocalyps’ is ontleend aan de titel van de DVD *The Four Horsemen: Discussions with Richard Dawkins – Episode 1* (2007): een verslag van een rondetafelgesprek met Dawkins, Dennett, Hitchens, en Harris waar zij onder andere het succes van hun boeken en de gevaren van georganiseerde religie bespreken.

²⁴ Thomas Zenk, ‘New Atheism’. *The Oxford Handbook of Atheism* (Oxford, 2013) 254-258. De term ‘New Atheism’ is in 2006 door de journalist Gary Wolf bedacht, zie: McGrath, *Away*, 3.

maar wat zij als ‘religie’ definiëren neemt verschillende vormen aan in hun betoog.²⁵ Hun definitie van religie schikt zich naar het onderwerp dat zij behandelen of de (veelal christelijk-apologetische) tegenstander met wie zij debatteren – hun werk wordt gekenmerkt door een sterk reactieve manier van schrijven en redeneren.

Om het gedachtegoed van de *Four Horsemen* in te kaderen heb ik zes van hun boeken geanalyseerd op hun historische elementen en verwijzingen.²⁶ Elke verwijzing naar het verleden heb ik afzonderlijk geanalyseerd en gecategoriseerd binnen vier hoofdthema’s: de historiciteit van de Heilige Boeken, de superioriteit van wetenschap en ratio ten opzichte van religie, de evolutietheorie als ultieme wetenschappelijke verklaring, en de immoraliteit van religie en religieuze dogma’s (zie hoofdstuk 2-5). De manier waarop de New Atheists zich verbinden met vroegere (atheïstische, agnostische of religiekritische) wetenschappers en intellectuelen behoort niet tot de vier ‘kernconcepten’ waarvoor zij het verleden inzetten; dit onderwerp behandel ik afzonderlijk in hoofdstuk 6. Hiernaast maak ik gebruik van enkele visuele bronnen ter aanvulling van mijn tekstuele analyse (interviews, publieke debatten, en documentaires). Het betreft hier enkel bronnen waar de Vier Ruiters expliciet het verleden behandelen of gebruiken. Dit bronmateriaal heb ik aan dezelfde analyse en categorisering onderworpen als de bovenstaande boeken. In deze interviews en debatten spreken Dawkins en zijn metgezellen vaak een minder genuanceerde versie van hun mening en visie uit, terwijl hun documentaires dieper ingaan op thema’s die in hun boeken slechts vluchtig worden behandeld. Hiernaast geven de visuele bronnen een nieuwe dimensie aan het polemische karakter van de New Atheists: hun confronterende toon komt duidelijk naar voren in het audiovisuele bronmateriaal, waardoor dit een waardevolle en bruikbare aanvulling is om de aanvallende en confronterende strategie van de *Four Horsemen* dieper te exploreren. Het door mij geraadpleegde materiaal brengt echter wel een risico van onbetrouwbaarheid met zich mee: het is grotendeels beschikbaar op YouTube, waar legitimiteit en volledigheid van de bron niet altijd gegarandeerd kan worden. Desalniettemin is deze mogelijke onbetrouwbaarheid in dit onderzoek dusdanig gereduceerd – onder andere door het gebruiken van officiële kanalen en het vergelijken van bronnen – dat dit visuele bronmateriaal een

²⁵ De meest voorkomende definities van religie die de Ruiters hanteren zijn: het geloof in een persoonlijke God, het geloof in een hiernamaals, het geloof in een goddelijke schepping van het heelal en de aarde, of het geloof in onwetenschappelijke, bovennatuurlijke fenomenen.

²⁶ Deze zes boeken zijn respectievelijk: Sam Harris, *The End of Faith* (Londen, 2004); Richard Dawkins, *The God Delusion* (New York, 2006); Sam Harris, *Letter to a Christian Nation* (New York, 2006); Daniel Dennet, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* (New York, 2006); Christopher Hitchens, *God Is Not Great: How Religion Poisons Everything* (New York, 2007); Richard Dawkins, *The Magic of Reality* (Londen, 2011).

nuttige toevoeging is op mijn bronnencorpus. Op basis van de systematische analyse van het tekstuele en visuele bronmateriaal ben ik tot een accuraat en volledig beeld van de rol van het verleden in deze hedendaagse stroming gekomen.

Hoofdstuk 2 – De historiciteit van de Heilige Boeken

‘Geloof je dat Mohammed de maan in tweeën heeft gekliefd? Geloof je werkelijk dat Mohammed op een gevleugeld paard naar de hemel is gevlogen?’²⁷ Dergelijke vragen worden in vrijwel elk debat door de Ruiters aan hun gelovige tegenstanders gesteld. Velen van hen geloven immers in de letterlijke waarheid van de Bijbel en de Koran, wat volgens de *Horsemen* getuigt van een gebrek aan respect voor, en interesse in, de wetenschappelijke validiteit van hun geloof. In dit hoofdstuk zal ik allereerst kijken naar de manier waarop de Ruiters religie en haar heilige boeken als een door mensen gemaakt product zien. Hierna zal ik in de tweede paragraaf dieper ingaan op de ‘originaliteit’ van de Abrahamitische religies: de *Horsemen* benadrukken structureel dat grote delen van het Oude en Nieuwe Testament en de Koran ontleend zijn aan andere religieuze tradities. Vervolgens behandel ik het gebrek aan historisch en archeologisch bewijs voor religieuze verhalen en claims – voor een groot deel van het Bijbelverhaal bestaat volgens de Ruiters geen enkel wetenschappelijk bewijs, wat volgens hen nogmaals het *man-made* karakter van religie onderstreept.

Religie is man-made

De Vier Ruiters zien het ontstaan en de verspreiding van de drie Abrahamitische religies als een historisch proces met historische verklaringen: de verspreiding van het christendom is niet aan de intrinsieke waarheid van het Bijbelverhaal te danken, maar aan het besluit van keizer Constantijn om ‘het christendom tot de officiële religie van het Romeinse Rijk te maken’.²⁸ Het Jodendom was, volgens Dawkins in *The God Delusion* (2006), ‘oorspronkelijk een stamcultus van een wrede, onaangename God, geobsedeerd door seksuele beperkingen, de geur van verkoold vlees, zijn eigen superioriteit ten opzichte van concurrerende goden en de exclusiviteit van zijn verkoren woestijnstam’.²⁹ Het christendom, een minder meedogenloze en exclusieve monotheïstische vorm van het Jodendom, werd niet door de Heilige Geest, maar door het zwaard verspreid. Dit zwaard werd volgens Dawkins eerst gehanteerd door Constantijn, toen door de Kruisvaarders, en later door de *conquistadores* en andere Europese kolonisten, ondersteund door christelijke missionarissen. Enkele eeuwen na het ontstaan van het christendom keerden Mohammed en zijn volgelingen terug naar het ‘onbuigzame

²⁷ Al Jazeera English, ‘Head to Head – Dawkins on religion: Is religion good or evil?’ (2012). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=U0Xn60Zw03A> [geraadpleegd op 06-03-2016].

²⁸ Frank Turek, ‘Frank Turek vs. Christopher Hitchens (II): What Best Explains Reality – Theism or Atheism?’ (2011). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=uDCDTaKfzXU> [geraadpleegd op 06-03-2016].

²⁹ Richard Dawkins, *The God Delusion* (2006), 58.

monotheïsme van het Joodse origineel, maar niet naar haar exclusiviteit, en stichtten de Islam op een nieuw heilig boek: de Koran of Qur'an, waarbij een sterke ideologie van militaire verovering werd toegevoegd om hun geloof te verspreiden'.³⁰ Achter de verspreiding van de Abrahamitische religies zit volgens de Ruiters geen goddelijke drijfveer, maar een menselijk motief dat men historisch kan onderzoeken en verklaren.

Religie en haar Heilige Boeken zijn volgens de *Four Horsemen* overduidelijk door mensen gemaakt (*man-made*): 'Zelfs de mannen die het gemaakt hebben kunnen niet overeenkomen wat hun profeten, verlossers of guru's eigenlijk gezegd of gedaan hebben'.³¹ De heilige teksten van de Bijbel en de Koran zijn volgens Hitchens hiernaast ook evident door mannen geschreven: de Talmoed beveelt mannen om dagelijks hun God te danken voor het feit dat zij niet als vrouw geboren zijn; in het Oude Testament wordt de vrouw volgens Hitchens voor het gebruik en comfort van de man gecreëerd, en in het Nieuwe Testament drukt Paulus zowel angst als minachting voor het vrouwelijke geslacht uit. 'In alle religieuze teksten bestaat een primitieve angst dat de helft van het menselijke ras onrein is, en tegelijk de andere helft verleidt tot zonde.'³² Een tweede bewijs voor de niet-goddelijke oorsprong van de Bijbel ziet Hitchens in de heerschappij die de mens krijgt over alle dieren, gevogelte, en vissen. Hierbij worden geen dinosauriërs genoemd, omdat niemand nog van hun bestaan af wist. Noch worden buideldieren genoemd, omdat Australië nog op geen enkele kaart stond. Maar bovendien kreeg de mens geen heerschappij over ziektekiemen en bacteriën omdat het bestaan van deze 'gevaarlijke wezens nog niet bekend en begrepen was. En als dit wel bekend was, was het meteen duidelijk geworden dat deze levensvormen 'heerschappij' over ons hebben, en dit onbetwist zouden blijven hebben tot de priesters verdrongen zijn en medisch onderzoek eindelijk een kans krijgt'.³³ De context waarin de verhalen van het Oude Testament zich afspelen is volgens Hitchens benauwend beperkt en lokaal: 'Geen van deze provincialen, of hun godheid, lijkt enig idee te hebben gehad van een wereld buiten de woestijn'.³⁴ Harris stelt in *Letter to a Christian Nation* (2006) dat 'de Bijbel geen enkele zin bevat die niet door een man of vrouw in de eerste eeuw na Christus geschreven kan zijn'.³⁵ Er bestaat volgens Hitchens en zijn mede-atheïsten geen enkel bewijs voor een goddelijk auteurschap van de

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Hitchens, *Great*, 10.

³² *Ibidem*, 54-55.

³³ *Ibidem*, 90.

³⁴ *Ibidem*, 107.

³⁵ Sam Harris, *Letter to a Christian Nation* (2006) 60.

Heilige Boeken; ook zij zijn een product van de historische context van hun ontstaansgeschiedenis.

De vier evangeliën van het Nieuwe Testament zijn volgens Dawkins ‘min of meer arbitrair gekozen uit een grotere groep van minstens een dozijn’.³⁶ De verschillende auteurs, die allen pas decennia na de dood van Jezus hun verhalen publiceerden, kunnen volgens Hitchens over geen enkel belangrijk feit overeenstemming bereiken: Mattheüs en Lucas zijn het niet eens over de maagdelijke geboorte en genealogie van Jezus, en geven een andere versie van het verhaal over de vlucht naar Egypte. Hiernaast zijn de historische omstandigheden van de geboorte van Jezus die Lucas schetst volgens Hitchens historisch onmogelijk.³⁷ Sinds de negentiende eeuw is er, zo stelt Dawkins, overweldigend bewijs geleverd dat de canonieke evangeliën geen betrouwbare historische verslagen zijn: ‘alle zijn lang na de dood van Jezus en de epistels van Paulus geschreven, die vrijwel niets vermelden over de vermeende feiten over Jezus’ leven. De evangeliën zijn hierna gekopieerd en opnieuw gekopieerd [...] door feilbare schrijvers die hun eigen religieuze agenda’s hadden’.³⁸ De vele anachronismen en historische onmogelijkheden in het verhaal over Mozes, die erop duiden dat ook het Oude Testament lang na de vermeende dood van deze profeet is geschreven, laten volgens Hitchens hetzelfde zien als de onsamenhangendheid en onbetrouwbaarheid van het Nieuwe Testament: ‘religie is *man-made*’.³⁹

De originaliteit van de Bijbel

Een profetie uit het Oude Testament (*Micha* 5:2) voorspelde dat de Messias in Bethlehem geboren zou worden. In het evangelie volgens Johannes wordt er specifiek verwezen naar de verbazing van de volgelingen van Jezus dat hun verlosser niet in deze uitverkoren stad geboren was (*Johannes* 7:41). Mattheüs en Lucas paktten dit probleem volgens Dawkins vervolgens anders aan, en besloten dat Jezus toch in Bethlehem geboren moest zijn. Niemand weet volgens Dawkins wie de vier (of meer) auteurs van de evangeliën zijn geweest, maar het is naar zijn mening evident dat zij Jezus nooit persoonlijk ontmoet hebben: ‘Veel van wat zij schreven was geenszins een eerlijke poging tot geschiedschrijving, maar was simpelweg

³⁶ Dawkins, *Delusion*, 121.

³⁷ Het evangelie volgens Lucas stelt dat de geboorte van Jezus plaatsvond in het jaar dat keizer Caesar Augustus (63 v. Chr.-14 n. Chr.) bevel gaf om een census af te nemen. Dit gebeurde volgens Lucas toen Herodus (73-4 v. Chr.) over Judaea heerste en Quirinius (ca. 45 v. Chr.-21 n. Chr.) gouverneur van Syrië was. Herodus stierf in 4 v. Chr. waardoor Quirinius tijdens zijn heerschappij geen gouverneur van Syrië kon zijn. Zie: Hitchens, *Great*, 111-112.

³⁸ Dawkins, *Delusion*, 118.

³⁹ Hitchens, *Great*, 115.

herkauwd uit het Oude Testament, omdat de evangelisten oprecht overtuigd waren dat het leven van Jezus de profetieën uit het Oude Testament moest vervullen'.⁴⁰ Hitchens sluit zich bij de analyse van Dawkins aan en stelt dat wanneer je 'een van de evangeliën oppakt en willekeurig leest, het niet lang zal duren voordat je leert dat een daad of uitspraak toegeschreven is aan Jezus om te zorgen dat een profetie uit het Oude Testament uitkomt'.⁴¹ Volgens Harris kan iedere sterveling een boek schrijven dat de voorspellingen van een voorgaand boek bevestigt – 'Op basis van tekstueel bewijs weten we dat dit precies is wat de evangelisten hebben gedaan'.⁴²

Het *Gilgamesj-epos* is, zoals Dawkins in *The Magic of Reality* (2011) schrijft, een van de oudste overgeleverde literaire werken. Na een beschrijving van de structuur van het epos benadrukt hij de grote overeenkomsten met het Bijbelse verhaal over de Ark van Noah, dat op slechts een of twee kleine manieren van het *Gilgamesj-epos* verschilt. 'Vaak zien we', schrijft Dawkins, 'dat ogenschijnlijk oude legendes hun oorsprong hebben in nog oudere legendes, met wat kleine veranderingen in benamingen of andere details'.⁴³ Alle essentiële onderdelen van de legende van Jezus – de ster uit het oosten, de maagdelijke geboorte, de verering van een baby door koningen, de wonderen, de executie, de herrijzenis, en de hemelvaart – zijn volgens Dawkins ontleend aan andere religies die in deze tijd in het Nabije Oosten en Middellandse gebied bestonden.⁴⁴ Hitchens velt op karakteristieke wijze zijn oordeel over dit 'plagiaat': 'Nogmaals wordt aangetoond dat monotheïstische religie plagiaat van een gerucht van een illusie is, dat verwijst naar de fabricatie van een paar non-gebeurtenissen'.⁴⁵

Geen enkel historisch bewijs

Het spreekt volgens Hitchens voor zich dat de verschrikkelijke, wanordelijke gebeurtenissen die beschreven worden in het Oude Testament nooit plaats hebben gevonden. Deze stelling wordt door de Amerikaanse historicus en bijbelspecialist John Huddleston in een publiek gesprek met Richard Dawkins bevestigd: er bestaat volgens Huddleston geen enkel historisch bewijs voor het overgrote deel van de verhalen uit het Oude Testament. Voor de grote macht van het koninkrijk van David is geen archeologisch bewijs gevonden; voor de verhalen over

⁴⁰ Dawkins, *Delusion*, 118-119.

⁴¹ Hitchens, *Great*, 109.

⁴² Harris, *Letter*, 57-59.

⁴³ Richard Dawkins, *The Magic of Reality* (2011) 146-148.

⁴⁴ Dawkins baseert zich hier vernaemelijk op een tweetal artikelen uit het humanistische tijdschrift *Free Inquiry*: Tom Flynn, 'Matthew vs. Luke'. *Free Inquiry* 25:1 (2004) 34-45; Robert Gilgooly, 'Shedding Light on the Light of the World'. *Free Inquiry* 25:1 (2004) 27-30.

⁴⁵ Hitchens, *Great*, 280.

Abraham, Isaak, Jakob, en Mozes bestaat geen historisch of archeologisch bewijsmateriaal; en de Babylonische ballingschap heeft nooit op een dusdanig grote schaal plaatsgevonden. Het Nieuwe Testament is volgens Huddleston op latere tijdstippen evident aangevuld en veranderd, onder andere om te zorgen dat de profetieën uit het Oude Testament uit zouden komen (zoals met de geboorte van Jezus in Bethlehem).⁴⁶ De Amerikaanse historicus Bart Ehrman wordt door Hitchens in zijn boek aangehaald om eenzelfde punt te maken: het bekende Bijbelse verhaal over de overspelige vrouw die op het punt stond gestenigd te worden, waarop Jezus de woorden ‘Wie zonder zonde is werpe de eerste steen’ oppert (*Johannes* 8:3-11), was volgens Ehrman – op basis van archeologische vondsten en tekstkritiek – geen onderdeel van het oorspronkelijke evangelie.⁴⁷

Ook de zelfverklaarde goddelijkheid van Jezus wordt door Dawkins in twijfel getrokken. Het historische bewijs dat Jezus een goddelijke status claimde is volgens hem minimaal, en zelfs als hij zich op een dusdanige manier zou hebben geprofileerd, zou dit nog niets zeggen over de waarheid van zijn claim.⁴⁸ Het kan volgens Hitchens op basis van historisch bewijs gesteld worden dat de evangeliën en het Oude Testament zeker geen letterlijke waarheid zijn, wat betekent dat ‘veel van de ‘uitspraken’ en ‘lessen’ van Jezus berusten op overgeleverde geruchten, wat een deel van hun verdraaide en tegenstrijdige natuur verklaart’.⁴⁹

Conclusie

Een groot deel van de claims en verhalen in de Heilige Boeken kunnen volgens Dawkins, Hitchens en Harris met historisch en archeologisch bewijsmateriaal weerlegd worden. Dennett houdt zich in *Breaking the Spell* (2006) vooral bezig met de oproep om religie wetenschappelijk te onderzoeken, en vrijwel niet met onderwerpen als de letterlijke waarheid van de Heilige Boeken. Deze geschriften moeten volgens de Ruiters niet gezien worden als waarheidsgetrouwe historische narratieven maar als invloedrijke fictieve verhalen, en ook als dusdanig een plek krijgen binnen de literaire cultuur: ‘[...] Bijbelkennis is essentieel om de Engelse literatuur volledig te kunnen waarderen’.⁵⁰ Het wetenschappelijk weerleggen van

⁴⁶ Richard Dawkins Foundation for Reason & Science, ‘A Conversation with Richard Dawkins and John Huddleston’ (2013). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=21NoQuKTB8Q> [geraadpleegd op 06-03-2016].

⁴⁷ Hitchens, *Great*, 120-122. Hitchens baseert zich op de studie: Bart Ehrman, *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why* (New York, 2005).

⁴⁸ Dawkins, *Delusion*, 117.

⁴⁹ Hitchens, *Great*, 120.

⁵⁰ Dawkins, *Delusion*, 383-386.

fundamentele geloofsovertuigingen – waartoe ook het geloof in de waarheid van de Bijbel behoort – is een van de kernpunten van de strategie van de Ruiters. De Heilige Boeken zijn historische bronnen die historische claims maken die wetenschappelijk onderzocht en weerlegd kunnen worden – religie wordt hier door de *Horsemen* gelijkgesteld aan het geloof in onwetenschappelijke fabelachtige verhalen.

Volgens Tosh is het waarschijnlijk dat we bij belangrijke vraagstukken een externe bron zoeken om onze visie op het verleden te bevestigen.⁵¹ Hitchens en Dawkins baseren zich niet alleen op hun eigen analyse, maar ook op de kennis van wetenschappers en experts die hun betoog kracht bij kunnen zetten, en zo de validiteit van het historische bewijsmateriaal tegen de waarheid van de Bijbelse verhalen bekrachtigen. Het collectieve geheugen van een groep benadrukt volgens Tosh vaak bepaalde aspecten van het verleden, terwijl het andere uitsluit.⁵² De Ruiters focussen zich sterk op de Bijbelse aspecten die wetenschappelijk weerlegd kunnen worden en generaliseren op basis hiervan dat de Heilige Boeken in hun geheel voortkomen uit de feilbare menselijke geest. Enerzijds bekritisieren zij het geloof in de letterlijke waarheid van eeuwenoude religieuze teksten, maar anderzijds negeren of ridiculiseren zij elke hedendaagse poging van gelovigen om de ‘waarheid’ van deze verhalen te nuanceren of moderniseren. De *Horsemen* hanteren een rigide visie op het verleden en de historiciteit van de Heilige Boeken: of ze bevatten het woord van God, of ze zijn door mensen geschreven en hierdoor niet relevant voor onze moderne maatschappij. Op basis van het beschikbare wetenschappelijke bewijs stellen zij dat deze religieuze verhalen evident *man-made* zijn. De onwetendheid van de menselijke auteurs van de Heilige Boeken wordt volgens Hitchens overduidelijk weerspiegeld in hun inhoud:

Religie komt voort uit een periode van de menselijke prehistorie waar niemand – zelfs niet de machtige Democritus die concludeerde dat alle materie uit atomen bestond – enig idee had wat er aan de hand was. [...] Vandaag de dag weet de minst opgeleide van mijn kinderen een stuk meer over de natuurlijke wereld dan elk van de stichters van religie, en dit lijkt me – ook al is de connectie niet geheel demonstreerbaar – de reden dat zij zo weinig interesse hebben om hun medemens naar de hel te sturen.⁵³

⁵¹ Tosh, *Pursuit*, 2.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Hitchens, *Great*, 64.

Hoofdstuk 3 – Wetenschap en ratio

‘Ik geloof dat religie en wetenschap op vele manieren onverenigbaar en onverzoenbaar zijn.’⁵⁴ Waar de wetenschap volgens de Ruiters antwoorden geeft, roept religie slechts vragen op. De onwetenschappelijke claims van religie behoren volgens Hitchens tot de ‘angstige kindertijd van onze soort’, en hebben geen plaats meer in onze hedendaagse verlichte maatschappij.⁵⁵ De wetenschap is volgens de *Horsemen* het grootste wapen tegen, en het enige alternatief voor, religie. In de eerste paragraaf zal ik de validiteit van religieuze leerstellingen, waaronder het bestaan van een God, behandelen: de Vier Ruiters zien dergelijke religieuze claims als theorieën die wetenschappelijk onderzocht en weerlegd kunnen worden. Hierna zal ik dieper ingaan op de manier waarop religie als vijand van vooruitgang en ratio wordt afgeschilderd. Deze vijandigheid komt volgens Dawkins en zijn metgezellen mede doordat er steeds meer bewijs wordt vervaardigd tegen de wonderverhalen en mythes die religies sinds oudsher gebruiken om de gelovigen te imponeren; dit zal ik in paragraaf 3 bespreken. In de vierde paragraaf behandel ik het gebruik van de geschiedwetenschap door de *Horsemen*: het verleden toont volgens hen het immense leed dat ‘vrome gelovigen’ hebben aangericht sinds de stichting van hun religies: een traditie van marteling, onderdrukking en hypocrisie. De wetenschap geldt in de werken van de Vier Ruiters als legitimering van hun eigen ‘geloof’ in de wetenschap, en als diskwalificatie van het geloof in een niet-empirische hogere macht.

De God-hypothese

‘Het is hoog tijd dat we religie onderwerpen aan het meest intensieve multidisciplinaire onderzoek dat we kunnen bewerkstelligen. Waarom? Omdat religie te belangrijk voor ons is om onwetend over te blijven.’⁵⁶ Wetenschap en religie zijn volgens de Vier Ruiters geen, zoals de Amerikaanse paleontoloog en bioloog Stephen Jay Gould (1941-2002) stelt, aparte onderzoeksgebieden (*Non-Overlapping Magisteria*).⁵⁷ De wetenschap kan volgens hen over alle onderwerpen – inclusief religie – uitspraken doen: ‘Ondanks alle waarschuwingen door de eeuwen heen heb ik geen enkel voorval gevonden van een waardevol fenomeen dat beschadigd of vernietigd is door nauwkeurig wetenschappelijk onderzoek’.⁵⁸ Het taboe dat

⁵⁴ Frank Turek, ‘Turek vs Hitchens Debate: Does God Exist?’ (2008). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=S7WBEJJIYWU> [geraadpleegd op 06-03-2016].

⁵⁵ Hitchens, *Great*, 228.

⁵⁶ Daniel Dennet, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* (New York, 2006) 14.

⁵⁷ Stephen Jay Gould, ‘Non-overlapping Magisteria’. *Natural History* 106 (1997) 16-22.

⁵⁸ Dennett, *Spell*, 45.

berust op de (wetenschappelijke) bekritisering van religie moet – net zoals in het verleden met de taboes op de ontleding van menselijke kadavers en het wetenschappelijke onderzoek naar seksualiteit is gebeurd – volgens Dennett doorbroken worden.⁵⁹

De belangrijkste leerstelling van de Abrahamitische religies is volgens Dennett het bestaan van hun God. ‘De fundamentele onkenbaarheid van God is een centraal dogma van geloof.’⁶⁰ Het geloof dat geloof in God (*‘belief in belief’*) volgens religieuzen dusdanig belangrijk is dat het niet onderworpen mag worden aan wetenschappelijk onderzoek en kritiek heeft volgens Dennett geleid tot de onbegrijpelijkheid van hun eigen geloof: ‘Zelfs de verkondigers weten niet meer echt wat ze verkondigen. [...] Deze zaken zijn mysterieus voor iedereen, zowel voor experts als voor leken’.⁶¹ Het bestaan van God is volgens Dawkins en Dennett een puur wetenschappelijke vraag:

De aanwezigheid of afwezigheid van een creatieve super-intelligentie is een wetenschappelijke vraag, zelfs als deze niet – of nog niet – in de praktijk beantwoord kan worden. Dit is ook het geval bij de waarheid of onwaarheid van de wonderverhalen waarop religies vertrouwen om indruk te maken op de gelovigen.⁶²

De stelling dat God enerzijds bestaat maar anderzijds onkenbaar is, is volgens Dennett wetenschappelijk onverdedigbaar. Op Popperiaanse wijze stelt hij dat een onfalsifieerbare theorie, die systematisch immuun is voor bevestiging of weerlegging, ‘niet eens een theorie is’.⁶³ Als God bestaat is hij een actor binnen de geschiedenis van het universum en de mensheid, en is er hierdoor een antwoord mogelijk op het vraagstuk over zijn bestaan. Maar als het universum ontworpen is, en als de ontwerper hiervan onze gedachten leest en alwetend advies uitdraagt, zou de ontwerper volgens Dawkins zelf ook het eindproduct van een cumulatief evolutionair proces moeten zijn (zie hoofdstuk 4). De ontwerper van de ontworpen entiteit is op zijn minst net zo onwaarschijnlijk als dat wat hij ontworpen heeft.⁶⁴ Het bestaan van God als (historische) actor in het universum is een wetenschappelijke vraag, maar zoals Harris in *The End of Faith* stelt, is de Bijbelse God naar alle waarschijnlijkheid ‘een

⁵⁹ *Ibidem*, 46.

⁶⁰ *Ibidem*, 220.

⁶¹ *Ibidem*, 246.

⁶² Dawkins, *Delusion*, 85.

⁶³ Dennett, *Spell*, 311.

⁶⁴ Dawkins, *Delusion*, 138, 176-186.

bedenksel, zoals Zeus en de duizenden andere dode goden die de meeste weldenkende mensen nu negeren. Maar kun je bewijzen dat Zeus niet bestaat? Natuurlijk niet'.⁶⁵

Een wetenschappelijke verklaring

Bagdad was, zoals Hitchens in *God is Not Great* (2007) stelt, een van de grootste centra van geleerdheid en cultuur in de geschiedenis van de mensheid. 'Het was hier', schrijft Hitchens, 'waar de verloren werken van Aristoteles en andere Grieken ('verloren' betekent hier verbrand en onderdrukt door de christelijke autoriteiten) bewaard en vertaald werden, en daarna via Andalusië overgebracht werden naar het onwetende christelijke Westen'.⁶⁶ Onder de invloed van religieus extremisme – Hitchens beschouwd Irak onder Saddam Hussein (1937-2006) niet als een seculiere staat – is de hedendaagse stad een karikatuur geworden van haar vervlogen intellectuele grootsheid. In *The God Delusion* haalt Dawkins de vijandigheid tegen de vooruitgang van de wetenschap en ratio van Augustinus (354-430) en Maarten Luther (1483-1546) aan:

Sint Augustinus zei het vrij openlijk: "Er is een andere vorm van verleiding. Dit is de ziekte van de nieuwsgierigheid. Het is dit dat ons drijft de geheimen van de natuur te ontdekken, deze geheimen die buiten onze kennis liggen, die ons niet kunnen baten en die men niet zou moeten willen leren".⁶⁷

Maarten Luther was zich goed bewust van het feit dat rede de aartsvijand van religie is, en hij waarschuwde vaak tegen dit gevaar: [...] "Wie een Christen wil zijn moet de ogen van zijn ratio uitscheuren". En: "De rede zou door alle Christenen vernietigd moeten worden".⁶⁸

Religie staat volgens de Vier Ruiters de vooruitgang van de wetenschap, en hierdoor van de mensheid als geheel, in de weg. Waar religie alle antwoorden al in pacht heeft, zoekt de wetenschap volgens Dennett op een kritische wijze naar rationele oplossingen: 'Ik heb geen eerbied voor jouw geloof. Ik ben geschokt door jouw arrogantie, door jouw onredelijke zekerheid dat je alle antwoorden hebt'.⁶⁹

Het claimen van een bovennatuurlijke verklaring voor een vraagstuk is volgens Dawkins een belediging van de wetenschappelijke methode die de afgelopen vierhonderd jaar

⁶⁵ Harris, *Faith*, 55. Zie ook hoofdstuk 4 in *The God Delusion*: 'Why there almost certainly is no God'.

⁶⁶ Hitchens, *Great*, 25.

⁶⁷ Dawkins, *Delusion*, 159.

⁶⁸ *Ibidem*, 221.

⁶⁹ Dennett, *Spell*, 51.

voor een enorme vooruitgang heeft gezorgd. ‘Door te stellen dat iets bovennatuurlijk is stel je niet alleen “Dat we het nog niet weten” maar zeg je “We zullen het nooit begrijpen, dus probeer het niet eens”.’⁷⁰ De hele geschiedenis van de wetenschap laat volgens Dawkins zien dat ogenschijnlijk bovennatuurlijke zaken – veroorzaakt door goden, demonen, heksen, geesten, vloeken, of spreuken – altijd een natuurlijke, wetenschappelijke verklaring hebben. Wanneer er nog geen verklaring voor een bepaald fenomeen is, betekent dit niet dat een hogere macht per definitie verantwoordelijk is voor dit ‘gat in onze kennis’ (het *God of the gaps*-argument).⁷¹ ‘De wetenschap opent het smalle raam waardoor wij gewend zijn het spectrum der mogelijkheden te aanschouwen. We worden door berekeningen en ratio bevrijd om regionen van mogelijkheden te onderzoeken die eens buiten onze kennis lagen of door draken werden bewoond.’⁷² Toen de Franse filosoof en grondlegger van de sociologie Auguste Comte (1798-1857) in 1835 schreef ‘dat we nooit de chemische of mineralogische compositie van de sterren zouden kunnen bestuderen’, was Joseph von Fraunhofer (1787-1826) reeds bezig om de chemische samenstelling van de zon met zijn spectroscop te analyseren.⁷³ Door de vooruitgang van de wetenschap geeft religie volgens Hitchens nergens meer een belangrijke verklaring voor: ‘Waar het eens [...] de opkomst van rivalen kon voorkomen, kan het nu alleen nog de aanzienlijke vooruitgang die we hebben geboekt belemmeren en vertragen’.⁷⁴

In *Breaking the Spell* poneert Dennett een theoretische verklaring voor de goedgelovigheid van mensen om hun vertrouwen te stellen in niet-wetenschappelijke, religieuze mythes. Volgens Dennett doen hedendaagse mensen vrijwel hetzelfde als wat hun voorouders in de afgelopen millennia hebben gedaan: ze vertrouwen op de collectieve kennis van hun medemens – op ‘wat iedereen weet’. ‘In een stammenmaatschappij waar ‘iedereen weet’ dat je een geit moet offeren om een gezond kind te krijgen, offer je een geit. Je kunt beter het zekere voor het onzekere nemen.’⁷⁵ De gemiddelde mens is geen expert – we vertrouwen volgens Dennett op de algemeen aanvaarde normen en gebruiken waarvoor we zelf geen bewijs hebben, en hebben dus ‘geloof’ in hun waarheid. Dit geloof heeft echter geen

⁷⁰ Dawkins, *Magic*, 21-22.

⁷¹ Dawkins, *Delusion*, 172-173; Dawkins, *Magic*, 22-23. Zie voor Dawkins’ visie op het God of the gaps-argument: Dawkins, *Delusion*, 151-157.

⁷² Dawkins, *Delusion*, 418.

⁷³ Dawkins, *Delusion*, 70-71.

⁷⁴ Hitchens, *Great*, 282.

⁷⁵ Dennett, *Spell*, 161.

enkele weerslag op de letterlijke waarheid van dit gebruik of deze kennis, zoals volgens de Vier Ruiters het geval is bij religie – ‘Hun experts hebben het fout’.⁷⁶

De bevindingen van de wetenschap zijn volgens Hitchens ontzagwekkender dan het gebulder van het goddelijke. In een reeks publieke debatten met de Amerikaanse theoloog Douglas Wilson (1953-) onderstreept Hitchens zijn visie dat men religie niet nodig heeft om de schoonheid van het universum te aanschouwen (en verklaren):

Laat me u uitnodigen om naar de foto's te kijken die door de Hubble-telescoop zijn genomen. [...] Kijk naar de buitengewone onthullingen van nieuwe sterrenstelsels, in een kleur en diepte en grootsheid zoals het menselijk oog nog nooit heeft mogen aanschouwen. Keer hier van af als u wilt, en staar naar een brandende struik in een ongeletterd gedeelte van het Midden-Oosten, en zeg dat hier de openbaring vandaan komt. Ik geloof niet dat dit u zal lukken. [...] Zoals Einstein zei: ‘Het grote wonder van de natuurkunde is dat er geen wonderen zijn.’ [...] Ik ben er absoluut zeker van dat ik niet alles weet, maar dat het misschien mogelijk is om een antwoord te vinden, en dat twijfel, scepticisme, innovatie, en onderzoek de enige manieren zijn waarmee verwondering en schoonheid en ontzag ontdekt zullen worden.⁷⁷

Wonderen

De meeste mensen lachen om het idee dat een pompoen in een koets kan transformeren of dat een zakdoek door een goocheltruc in een konijn verandert, terwijl volgens Dawkins grote delen van hen wel geloven dat hun profeet water in wijn kon veranderen of op een gevleugeld paard naar de hemel is gevlogen. Wanneer een gerucht in een boek wordt opgeschreven, wordt dit gerucht, zo stelt Dawkins, moeilijker om te betwisten, vooral als het boek oud is (zoals de legende over een rondzwerende joodse prediker die door een wonder dorstige bruiloftsgasten van wijn voorzag). Als het gerucht oud genoeg is wordt het een ‘traditie’ genoemd die het verhaal nog sterker valideert, zodat mensen dan nog meer reden hebben om het te geloven (terwijl oudere geruchten volgens Dawkins juist meer tijd hebben gehad om vervormd te worden).⁷⁸ Het ontstaan van dergelijke ‘wonderlijke’ geruchten wordt door Dawkins in *The Magic of Reality* breed uitgemeten.

In 1917 namen twee Engelse nichtjes foto's van ogenschijnlijke feeën in hun achtertuin. In het begin van de twintigste eeuw was fotografie nog een relatief nieuw fenomeen, waardoor deze evident vervalste foto's grote groepen mensen wisten te overtuigen

⁷⁶ *Ibidem*, 159-161.

⁷⁷ Darren Doane, ‘Collision: Christopher Hitchens vs. Douglas Wilson’ (2009).

⁷⁸ Dawkins, *Reality*, 239-241

van hun authenticiteit, waaronder Sir Arthur Conan Doyle (1859-1930). Jaren later gaven de twee nichtjes toe dat de ‘feeën’ niets meer waren dan kartonnen figuren. In de zeventiende eeuw werd een groep meisjes in het Amerikaanse dorp Salem geobsedeerd door hekserij. Zij wisten volgens Dawkins de bijgelovige volwassenen van hun gemeenschap te overtuigen van hun verbeeldingen en verzinsels – twintig mensen werden door hun getuigenissen naar de galg gestuurd. In 1916 wist de tienjarige Lucia tienduizenden gelovigen te overtuigen dat de Heilige Maria op 13 oktober op een berg nabij Fatima in Portugal zou verschijnen en alhier een wonder zou verrichten. Op de aangewezen dag verzamelde een menigte van ruim zeventigduizend mensen zich hier, die volgens de legende allen getuige waren van een groots mirakel: de zon leek in de lucht te bewegen en richting de aarde te storten. Het is volgens Dawkins niet aannemelijk dat zeventigduizend getuigen zich vergissen, maar het is nog minder aannemelijk dat de zon zich op een dergelijke manier heeft bewogen (de aarde zou hierdoor immers compleet verwoest worden).⁷⁹ Deze drie voorbeelden – en nog vele andere voorvallen uit het verleden – getuigen volgens Dawkins van de eenvoudige wijze waarop (wonder)geruchten kunnen ontstaan, en van de goedgelovigheid van grote delen van de mensheid die zich laten overtuigen door deze ‘wonderen’.

De meeste wonderen in het Nieuwe Testament hebben volgens Hitchens te maken met genezing, wat volgens hem goed te begrijpen is in een tijd waarin de kleinste ziektes al konden leiden tot sterfte. Deze religieuze traditie van goddelijke vergelding door ziekte en genezingswonderen zet zich tot op de dag van vandaag door. ‘We weten nu dat de builenpest niet door zonde of moreel verval, maar door ratten en vlooiën werd verspreid. Aartsbisschop Lancelot Andrewes merkte tijdens de ‘Zwarte Dood’ in 1665 onbehaaglijk op dat zij die hun geloof behielden en zij die dit niet deden beiden slachtoffer werden van deze verschrikking.’⁸⁰ Dennett stelt, op basis van onderzoek van de antropoloog James McClenon, dat de ‘genezingswonderen’ die over de hele wereld worden waargenomen niet berusten op het bovennatuurlijke, maar op het placebo-effect en de effecten van hypnose en hallucinogenen.⁸¹

‘Op dezelfde manier als de profeten en ziëners en grote theologen zijn uitgestorven, behoort de eeuw der wonderen ook tot ons verleden.’⁸² Seculiere goochelaars als Harry Houdini (1874-1926) en James Randi (1928-) hebben volgens Hitchens laten zien dat voor ‘wonderen’ als levitatie en vuurlopen geen bovennatuurlijke verklaring nodig is. Wanneer er

⁷⁹ *Ibidem*, 245-247.

⁸⁰ Hitchens, *Great*, 47.

⁸¹ Dennett, *Spell*, 136. Voor het onderzoek van McClenon, zie: James McClenon, *Wondrous Healing: Shamanism, Human Evolution and the Origin of Religion* (DeKalb, 2002).

⁸² Hitchens, *Great*, 140.

geen betrouwbare getuigenissen bestaan om een uitzonderlijke claim als de herrijzenis van Jezus of de onbevleete bevangenis van zijn moeder te ondersteunen, is er volgens Hitchens geen enkele reden om in de waarheid van dergelijke ‘wonderen’ te geloven, totdat er bewijs wordt geleverd dat deze verhalen ondersteund – ‘buitengewone claims vereisen buitengewoon bewijs’.⁸³ Het bovennatuurlijke biedt geen antwoorden, maar roept volgens de Vier Ruiters slechts vragen op: ‘Wat zonder bewijs gesteld kan worden, kan ook zonder bewijs verworpen worden’.⁸⁴

Een onzedelijke geschiedenis

De Vier Ruiters putten vele voorbeelden uit het verleden om hun ideeën en betoog te ondersteunen. Het verleden is echter niet alleen aanwezig om de claims in hun verhandeling kracht bij te zetten, maar ook als hoofdonderwerp – de mate waarin religie ‘alles vergiftigt’ blijkt volgens Hitchens overduidelijk uit het verleden.⁸⁵ Dawkins nuanceert hierbij wel de exclusieve kwaadwilligheid van religie – ‘Wrede en kwaadaardige mensen kunnen in elke eeuw en overtuiging gevonden worden’⁸⁶ – maar ontkent de uitzonderlijk gewelddadige en onderdrukkende geschiedenis van religie niet.⁸⁷ De vele verschillende interpretaties van de Heilige Boeken kunnen volgens Harris gebruikt worden om vrijwel alle wreedheden in de naam van het geloof te rechtvaardigen en te stimuleren.⁸⁸ De katholieke kerk – die exemplair wordt gesteld voor alle religieuze instituten – heeft volgens Hitchens dan ook een historische verantwoordelijkheid voor onder andere de Kruistochten, de vervolging van protestanten, joden, en andere minderheden, en het gevecht tegen de wetenschap en rede.⁸⁹

De wreedheid van deze vervolgingen worden door Dawkins, Hitchens en Harris uitvoerig behandeld. De Heilige Inquisitie onder paus Lucius III (1097-1185) was gericht tegen de Katharen: ‘Er lijkt niets mis te zijn geweest met deze mensen, los van hun onorthodoxe geloof in het ontstaan van de wereld. Maar ketterij is ketterij. Elke persoon die gelooft dat de Bijbel het onfeilbare woord van God bevat zal snappen waarom deze mensen ter dood gebracht moesten worden’.⁹⁰ De protestantse hervormers behandelden hun

⁸³ *Ibidem*, 140-150.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ ‘*How Religion Poisons Everything*’ (‘Hoe religie alles vergiftigt’) is de subtitel van Hitchens’ *God is Not Great*.

⁸⁶ Dawkins, *Delusion*, 351.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Harris, *Faith*, 83-84.

⁸⁹ Hitchens, *Great*, 17.

⁹⁰ Harris, *Faith*, 84.

medemens volgens Harris niet beter dan hun broeders in Rome: publieke executies werden populairder dan ooit; kettters werden op de brandstapel verbrand, en geleerden werden volgens Harris gemarteld en vermoord voor hun onbeschaamde vertoningen van rede.⁹¹ Het Bijbelcitaat ‘De tovenaars zult gij niet laten leven’ (*Exodus* 22:18) is volgens Hitchens verantwoordelijk voor de eeuwenlange marteling en verbranding van vrouwen.⁹² Toen het pauselijke leger, na een omweg waarbij het christelijke Byzantium werd geplunderd, eindelijk in Jeruzalem aankwam, ‘reikte het bloed volgens de hysterische kroniekschrijvers tot de teugels van de paarden’.⁹³ Toen de katholieken in de vroege zestiende eeuw op het westelijk halfrond aankwamen gedroegen zij zich volgens Hitchens zo wreed dat een van hen, Bartolemeo de las Casas (1484-1566), zich formeel verontschuldigde voor zijn daden.⁹⁴ De institutionalisering en verfijning van marteling is volgens Hitchens ook toe te schrijven aan religie: ‘De musea van middeleeuws Europa staan vol met instrumenten en werktuigen waarop heilige mannen devoot te werk gingen’.⁹⁵ Religie zet volgens Dawkins, Hitchens en Harris direct en expliciet aan tot de verheerlijking en uitvoering van geweld en wreedheden.

De verkoop van aflaten in de middeleeuwen, waarmee men hun tijd in het vagevuur kon verkorten, is volgens de Ruiters een typerend voorbeeld van de verderfelijke van de (middeleeuwse) kerk.⁹⁶ Deze verderfelijke kwam volgens Harris ook tijdens de Tweede Wereldoorlog evident naar voren: het Vaticaan sprak zich niet uit tegen de wandaden van de nazi’s, en verschillende Roomse ambtenaren hielpen SS-ers om na de oorlog naar Zuid-Amerika en het Midden-Oosten te vluchten.⁹⁷ Het meest verwerpelijke aspect van de recente kerkgeschiedenis is volgens Hitchens het structurele kindermisbruik binnen de katholieke kerk:

Het Vaticaan heeft in het afgelopen decennium haar medeplichtigheid moeten toegeven [...] aan kinderverkrachting en kindermarteling, vooral maar niet exclusief homoseksueel, waarbij bekende pedofielen en sadisten tegen de wet werden beschermd en werden overgeplaatst naar parochies waar de keuze uit onschuldige en weerloze kinderen vaak nog groter was.⁹⁸

⁹¹ *Ibidem*, 86.

⁹² Hitchens, *Great*, 101.

⁹³ *Ibidem*, 23.

⁹⁴ *Ibidem*, 89.

⁹⁵ *Ibidem*, 218.

⁹⁶ Dawkins, *Delusion*, 401-403.

⁹⁷ Harris, *Faith*, 105.

⁹⁸ Hitchens, *Great*, 51-52.

Veel religies komen nu naar ons toe met een boodschap van troost, liefde, en solidariteit, maar we moeten volgens Hitchens niet vergeten hoe barbaars zij zich gedroegen toen ze sterk en machtig waren en een aanbod deden dat mensen niet konden afslaan.⁹⁹

Moeder Teresa (1910-1997) is in de werken van Dawkins, Hitchens en Harris exemplair voor de wijze waarop religie de morele intuïtie van mensen verloederd. In de documentaire *Hells Angel* (1994) vecht Hitchens de beeldvorming omtrent deze ‘Macedonische fundamentalist’ aan. Moeder Teresa verbond zich volgens Hitchens expliciet met dictatoriale regimes zoals de Duvaliers op Haïti; ze had extremistische denkbeelden over abortus, dat ze als de ‘grootste vernietiger van de vrede zag’; haar verzorgingshuis voor stervenden opereerde in verwerpelijke omstandigheden, waarbij zelfs basale zorg aan de patiënten werd onthouden; en het door haar ingezamelde geld ging niet naar de armen, maar naar de stichting van haar eigen kloosterorde.¹⁰⁰ Deze non is volgens Hitchens, Dawkins en Harris verantwoordelijk voor het leed van ontelbare mensen en haar uitspraken, hebzucht, en politieke campagnes tegen abortus en voorbehoedsmiddelen zijn volgens hen moreel verwerpelijk.¹⁰¹

Een onderwerp dat de *Four Horsemen* uitvoerig behandelen is het gepostuleerde atheïsme van Adolf Hitler (1889-1945), Joseph Stalin (1878-1953), en andere twintigste-eeuwse dictators. De stelling dat zij hun misdaden begingen door hun atheïsme – dit wordt vaak door hun tegenstanders beargumenteerd – wordt door de Ruiters systematisch weerlegd. Hitchens stelt, zich baserend op George Orwell (1903-1950), dat een totalitaire staat in feite een theocratie is, waarbij de heersende klasse, om zijn positie te behouden, gezien moet worden als onfeilbaar.¹⁰² Het antisemitisme van de nazi’s vloeide volgens Harris direct voort uit het middeleeuwse christendom, en het discutabele atheïsme van Hitler had volgens Dawkins geen invloed op zijn beleid (Hitler bleef tot zijn dood lid van de katholieke kerk).¹⁰³ ‘Individuele atheïsten kunnen kwade dingen doen, maar zij doen dit niet uit naam van het atheïsme. [...] Religieuze oorlogen worden gevochten in de naam van religie, en zij komen schrikbarend vaak voor in de geschiedenis. Ik kan geen oorlog bedenken die uit de naam van het atheïsme is gevochten.’¹⁰⁴

⁹⁹ *Ibidem*, 67.

¹⁰⁰ Christopher Hitchens, ‘Hells Angel’ (1994).

¹⁰¹ Dawkins, *Delusion*, 330; Hitchens, *Great*, 17, 145-148; Harris, *Letter*, 35-37. Zie ook: Christopher Hitchens, *The Missionary Position* (New York, 1995).

¹⁰² Hitchens, *Great*, 230.

¹⁰³ Harris, *Letter*, 39-43; Dawkins, *Delusion*, 308-316.

¹⁰⁴ Dawkins, *Delusion*, 316.

Dennett, Dawkins, en Hitchens behandelen alle drie het ontstaan van de *cargocults* in Melanesië vanaf het einde van de negentiende eeuw. Deze cultussen kwamen op nadat de inheemse inwoners in aanraking waren gekomen met westerlingen en hun luxegoederen (hun ‘*cargo*’), die zij door middel van rituelen en verering ook zelf probeerden te vervaardigen. Het ontstaan van deze eilandcultussen toont volgens de Ruiters het onbetrouwbare begin van religie aan; een recent voorbeeld van het *man-made* karakter van alle religie op aarde.¹⁰⁵ Het feit dat we zijn geëindigd met de religies die heden ten dage dominant zijn, is volgens Hitchens puur arbitrair:

Van de duizenden mogelijke woestijnreligies [...] heeft er één tak wortel geschoten. [...] Een of twee militaire overwinningen de andere kant op en wij zouden in het Westen geen gijzelaar zijn van dorpsgeschillen die in Judaea en Arabië plaatsvonden voordat er serieuze archieven werden bijgehouden.¹⁰⁶

Conclusie

Er bestaat volgens de Vier Ruiters geen enkel wetenschappelijk bewijs voor het bestaan van God als historische actor. De historiciteit van een bovennatuurlijke schepper is een wetenschappelijk vraagstuk, waar volgens Dawkins een empirisch antwoord op mogelijk is. Maar tot er bewijs wordt aangeleverd dat het bestaan van een God ondersteund is, is het volgens de Ruiters evident dat er ‘bijna zeker geen God bestaat’.¹⁰⁷ De wetenschappelijke methode waaraan ook de ‘God-hypothese’ moet voldoen wordt volgens de *Horsemen* al millennia lang bestrijd door religieuze autoriteiten: religie staat de vooruitgang van de wetenschap en ratio in de weg.¹⁰⁸ De wonderlijke verhalen die religies van oudsher gebruiken om zichzelf te profileren en legitimeren zijn volgens de Ruiters voor het grootste deel evidente verzinsels en bovendien wetenschappelijk te weerleggen, en dragen dus niets bij aan de authenticiteit van religieuze claims en wonderen. De wetenschappelijke geschiedschrijving geldt in de werken van Dawkins, Dennett, Harris en Hitchens als ‘bewijs’ van het barbaarse en sadistische karakter van religie. Alhoewel niet alle gruwelen uit het verleden volgens Dawkins aan religie toe te schrijven zijn, getuigt de geschiedenis volgens de Ruiters wel van een structurele gewelddadige repressie door religieuze machthebbers: een traditie van wreedheid. De wetenschap weerlegt de claims van religie op systematische wijze, en het verleden van de

¹⁰⁵ Dennett, *Spell*, 99-100; Dawkins, *Delusion*, 234-240; Hitchens, *Great*, 151-168.

¹⁰⁶ Hitchens, *Great*, 185.

¹⁰⁷ Dawkins, *Delusion*, 137.

¹⁰⁸ ‘The God Hypothesis’ is het tweede hoofdstuk van *The God Delusion*, zie: Dawkins, *Delusion*, 51-99.

wetenschappelijke vooruitgang toont de religieuze onderdrukking van de menselijke geest – religie is een ‘vijand van de rede’.¹⁰⁹

De Ruiters hameren op de superioriteit van wetenschappelijke ‘waarheid’ ten opzichte van religieuze ‘waarheid’. Het is volgens Tosh vaak niet genoeg om het verleden aan te roepen; er moet binnen een collectief ook een geloof zijn in het belang van het vertellen van dit ‘ware’ verhaal.¹¹⁰ De wetenschap biedt volgens de *Horsemen* deze waarheid, en het verleden toont de waarheid van wetenschappelijke inzichten, waardoor zij de geschiedenis inzetten in hun betoog om religie op een wetenschappelijke wijze te ontcrachten. Dit betoog wordt gekenmerkt door een sterk vooruitgangdenken: religie houdt de mensheid tegen, terwijl wetenschap de wereld naar een betere toekomst leidt. Vooruitgangdenken gaat volgens Tosh echter per definitie uit van de superioriteit van het heden ten aanzien van het verleden: ‘Het baseert zich onvermijdelijk op heersende hedendaagse waarden, met de consequentie dat het verleden minder aantrekkelijk en meer ‘primitief’ lijkt [...]’.¹¹¹ Hiernaast behandelen de Ruiters het ‘negatieve’ religieverleden anachronistisch: zij plaatsen de gewelddadige aspecten en ‘slechte kanten’ van de geschiedenis van religie niet in de context en ontwikkelingen van hun tijd, maar betrekken deze op hedendaagse religieuze instituties, waardoor ze de autonomie van het verleden niet erkennen. Onderdrukking, marteling, en hypocrisie bewijzen volgens de *Horsemen* het inherent kwaadaardige karakter van religie, terwijl zij hiernaast geen aandacht besteden aan andere – wellicht positievere – kanten van geloof: het verleden wordt slechts gebruikt wanneer het hun betoog onderbouwt, en wordt genegeerd of geridiculiseerd wanneer het zich hier niet voor leent.

¹⁰⁹ Richard Dawkins, ‘The Enemies of Reason’ (2007).

¹¹⁰ Tosh, *Pursuit*, 2.

¹¹¹ *Ibidem*, 20.

Hoofdstuk 4 – Evolutie

De theorie die Charles Darwin (1809-1882) in *On the Origin of Species* (1859) uiteenzette is uiteraard per definitie een wetenschappelijke theorie, en behoort hierdoor ook tot de historisch-wetenschappelijke bewijsvoering van de Vier Ruiters die ik in hoofdstuk 3 heb behandeld. Desondanks verdient het onderwerp ‘evolutie’ een eigen, uitvoerige analyse in dit onderzoek – in alle werken van de *Horsemen* speelt de *theory of evolution by natural selection* een uitzonderlijk grote en belangrijke rol.¹¹² In de eerste paragraaf zal ik de wijze waarop de Ruiters de evolutietheorie als de enige legitieme verklaring voor het ontstaan van de mensheid gebruiken behandelen. Hierna zal ik in de tweede paragraaf dieper ingaan op de manier waarop evolutionaire processen volgens de *Horsemen* een verklaring bieden voor de ontwikkeling van menselijke neigingen en gedragingen, waaronder de drang tot religiositeit.

Van ontstaansmythes tot Darwin

Alle mensen en volkeren hebben volgens Dawkins ontstaansmythes, maar deze zijn sinds kort vervangen door ‘oneindig superieure en wonderlijke verklaringen’.¹¹³ Een van de grootste intellectuele uitdagingen voor de mensheid was volgens Dawkins om een antwoord op de vraag te krijgen: ‘Hoe komt het dat complexe dingen zoals kikkers en leeuwen, bavianen en bomen, prinsen en pompoenen, jij en ik, bestaan?’¹¹⁴ De natuurlijke verleiding is, zoals in *The God Delusion* wordt geëxpliciteerd, om de illusie van ‘ontwerp’ toe te schrijven aan natuurlijke zaken die ontworpen lijken, zoals een vleugel of een spin of een mens; een ingewikkeld object als een horloge is immers ook door een horlogemaker gemaakt. Deze verleiding is volgens Dawkins echter onjuist, want dit roept de vraag op wie de ontwerper heeft ontworpen (zie hoofdstuk 2). Dennett benadrukt dat evolutie haaks staat op een van de oudste ideeën van de mensheid: ‘Het idee dat een groot, ingewikkeld ding nodig is om een minder ingewikkeld ding te maken’.¹¹⁵ Je ziet immers nooit, zo betoogt Dennett, een speer een speermaker maken; een hoefijzer een hoefsmid maken; een pot een pottenbakker maken. De ontdekking door Darwin van een proces dat precies dit contra-intuïtieve ding doet is wat

¹¹² Voor een expliciete uiteenzetting van de evolutionaire denkbepelden van de Ruiters, zie: Richard Dawkins, *The Selfish Gene* (Oxford, 1976); Richard Dawkins, *The Extended Phenotype* (Oxford, 1982); Richard Dawkins, *The Blind Watchmaker* (New York, 1986); Daniel Dennett, *Darwin’s Dangerous Idea* (New York, 1995); Richard Dawkins, *Climbing Mount Improbable* (New York, 1996); Richard Dawkins, *The Greatest Show on Earth: The Evidence for Evolution* (Londen, 2009).

¹¹³ Dawkins, *Reality*, 34-41.

¹¹⁴ *Ibidem*, 26.

¹¹⁵ Dawkins, *Delusion*, 142.

zijn bijdrage aan de wetenschap volgens Dennett zo revolutionair maakt. De beste en meest geniale verklaring voor het vraagstuk van ons bestaan is volgens de Vier Ruiters Darwiniaanse evolutie door natuurlijke selectie:

Darwin en zijn opvolgers hebben laten zien hoe levende wezens, met hun spectaculaire statistische onwaarschijnlijkheid en uiterlijk van ogenschijnlijk ontwerp, geëvolueerd zijn met langzame, geleidelijke stappen vanuit een simpel begin. We kunnen nu veilig zeggen dat de illusie van ontwerp in levende wezens precies dat is – een illusie.¹¹⁶

We snappen nu volgens Dawkins ‘hoe het trucje werkt’, maar slechts sinds Darwin in 1859 zijn theorie met de wereld deelde.¹¹⁷

Al het complexe leven op aarde heeft zich ontwikkeld vanuit simpelere levensvormen over een periode van miljarden jaren – dit is volgens Harris een ‘feit dat niet langer betwist kan worden’.¹¹⁸ Op basis van fossielen kunnen we, onder andere door analyse en datering van botten en DNA-onderzoek, stellen dat alle dieren op aarde onze neven en nichten zijn; ‘Is dit niet een veel mooiere gedachte dan elke bestaande mythe? En het prachtigste is dat we zeker weten dat het letterlijk waar is’.¹¹⁹ De feitelijke waarheid van de evolutietheorie is volgens de Vier Ruiters sluitend bewezen. Zoals Dawkins als meest actieve Darwiniaan van zijn atheïstische broeders betoogt:

Wij geloven in evolutie omdat het bewijs dit ondersteunt, en we zouden het verlaten als er nieuw bewijs wordt aangedragen dat het weerlegt. [...] Maar mijn overtuiging is geen fundamentalisme, en het is geen geloof, omdat ik weet wat er voor nodig is om mij van gedachte te laten veranderen.¹²⁰

Darwiniaanse verklaringen voor religie

Vanuit een puur Darwiniaans oogpunt is religie volgens Dawkins extreem verkwistend en extravagant, terwijl Darwiniaanse natuurlijke selectie gewoonlijk overbodigheid elimineert: ‘De natuur is een gierige accountant [...] die de kleinste extravagantie afstraft’.¹²¹ Ondanks het evolutionaire gevaar van religie – het vergt immens grote lichamelijke en monetaire offers en het leidt tot onderdrukking, oorlog en moord – neemt het grootste deel van de mensheid

¹¹⁶ Dawkins, *Delusion*, 188-189.

¹¹⁷ *Ibidem*, 411.

¹¹⁸ Harris, *Letter*, 68.

¹¹⁹ Dawkins, *Reality*, 54.

¹²⁰ Dawkins, *Delusion*, 320.

¹²¹ *Ibidem*, 190.

volgens Dawkins toch deel aan deze ‘onlogische’ bezigheid; ‘Waar is dit allemaal voor? Wat is het voordeel van religie?’.¹²² Als antwoord op dit vraagstuk poneren Dawkins en Dennett verschillende Darwiniaanse theoretische verklaringen.

Dawkins stelt dat religie wellicht een nevenproduct van een nuttig evolutionair proces is (een mot vliegt in een kaarsvlam omdat hij sterren- en maanlicht gebruikt om te navigeren. Kunstmatig licht is een relatief jong fenomeen, waardoor de mot hier evolutionair niet op aangepast is. Dit ‘zelfverbrandingsgedrag’ is volgens Dawkins een nevenproduct van een nuttig biologisch proces).¹²³ Een kinderbrein heeft volgens Dawkins een Darwiniaanse selectieve voorsprong als dit brein de vuistregel ‘Luister, zonder twijfel, naar wat volwassenen tegen je zeggen’ aanhangt, vooral als zij in een plechtige, dreigende stem spreken (‘Spring niet in water met krokodillen’). Dit blinde vertrouwen in de geloofwaardigheid van volwassenen heeft evidente evolutionaire voordelen, maar een nadeel hiervan is slaafse goedgelovigheid. Religieuze leiders zijn zich volgens Dawkins goed bewust van deze kwetsbaarheid van het kinderbrein, waardoor ze ‘zo vroeg mogelijk beginnen met de indoctrinatie’. Hiernaast zijn kinderen volgens Dawkins natuurlijke teleologen – wolken zijn ‘voor regen’; een scherpe steen is ‘om te snijden’ – of, in de woorden van de Amerikaanse psycholoog Deborah Keleman, ‘intuïtieve theïsten’.¹²⁴

Wanneer men met de hulp van biologisch denken de menselijke prehistorie extrapoleert, zien we volgens Dennett dat volksreligies (*‘folk religion’*), net als talen, als onderling afhankelijke culturele en biologische processen op zijn gekomen. Aan de basis van het menselijk geloof in het bovennatuurlijke ligt volgens Dennett een basaal menselijk instinct: het toekennen van *agency* – de capaciteit van een entiteit om te handelen – aan al het ingewikkelde dat beweegt; niet alleen aan mensen of dieren, maar ook aan wolken en andere levenloze dingen. Wanneer alles wat een mens om zich heen ziet ‘een doel’ heeft, is het logisch dat deze dingen ontworpen zijn met dit doel in gedachte; een wolk is geen logisch eindproduct van een chemisch proces van verdamping en condensering – een wolk is ‘om te regenen’.¹²⁵

¹²² *Ibidem*, 192.

¹²³ *Ibidem*, 201.

¹²⁴ *Ibidem*, 198-210; Deborah Keleman, ‘Are Children “Intuitive Theists”? Reasoning About Purpose and Design in Nature’. *Psychological Science* 15:5 (2004) 295-301.

¹²⁵ Dennett, *Spell*, 107-114.

Conclusie

Ondanks de focus in dit hoofdstuk op Dennett en Dawkins, zien alle vier de Ruiters evolutie – zelf ook een historisch proces – als bewijs voor de superioriteit en waarheid van de wetenschappelijke methode. Zoals in hoofdstuk 3 is gebleken, roept religie volgens hen vragen op, terwijl de wetenschap – in dit geval de evolutietheorie van Darwin – sluitende antwoorden levert. De onware religieuze mythes en claims over het ontstaan van de aarde en haar inwoners worden volgens de *Four Horsemen* door evolutionair bewijs ontkracht; het biologische verleden van de mens wordt hier gehanteerd als wapen in de strijd tegen georganiseerde religie.

Evolutie wordt per definitie gekenmerkt door vooruitgangdenken. Vanuit eencelligen zijn wij geëvolueerd tot homo sapiens; in de toekomst zullen wij ons blijven aanpassen aan onze leefomgeving. Religie – een negatief fenomeen – wordt door de Ruiters als een nevenproduct van evolutie – een ‘positief’ wetenschappelijk fenomeen – gezien. Doordat religie het gevolg is van een biologisch proces, kan het geen goddelijke oorsprong hebben. De ‘waarheid’ van de theorie van Darwin moet, zoals ook het geval was bij hoofdstuk 3, onder een groot publiek verspreid worden – binnen het collectief moet er volgens Tosh een geloof zijn in het belang van het verspreiden van hun overtuigingen.¹²⁶ Dawkins wil, net zoals de vroege feministen hun agenda succesvol over wisten te brengen, het ‘geloof’ in de evolutieleer grootschalig verspreiden: ‘Feminisme heeft ons de kracht van bewustwording getoond, en ik wil deze techniek lenen voor natuurlijke selectie’.¹²⁷ De Ruiters hanteren hiernaast ook hier een rigide en wetmatige visie op het verleden (en heden). Evolutie en religie sluiten elkaar uit; ze kunnen niet beide ‘waar’ zijn. De geschiedenis van al het leven op aarde wordt door de *Horsemen* dan ook ingezet om hun atheïstische boodschap te verspreiden – de wetenschappelijke waarheid van de evolutietheorie toont volgens de Ruiters de onwaarheid van religieuze ontstaansmythes en verhalen.

¹²⁶ Tosh, *Pursuit*, 2.

¹²⁷ Dawkins, *Delusion*, 141.

Hoofdstuk 5 – Moraliteit en immoraliteit

De Abrahamitische religies baseren zich voor het grootste deel op de verhalen en lessen uit hun Heilige Boeken. Deze boeken zijn volgens de Vier Ruiters het product van historische processen (zie hoofdstuk 2), en hun morele lessen moeten dan ook gezien worden binnen de context van de tijd waarin ze zijn opgeschreven. De morele superioriteit die veel van hun religieuze tegenstanders claimen is volgens de *Horsemen* aantoonbaar onjuist. De professionele geschiedschrijving laat volgens hen de gewelddadigheid en hypocrisie van religie evident zien (zie hoofdstuk 3), maar hiernaast is de boodschap van de Heilige Boeken naar hun mening zelf ook inherent immoreel. In de eerste paragraaf zal ik dieper ingaan op de morele richtlijnen in de Bijbel, die volgens de Ruiters geen plaats meer zouden moeten hebben in onze hedendaagse maatschappij. Hierna zal ik in paragraaf 2 kijken naar de biologische basis voor moraal: niet religie, maar de menselijke natuur is volgens de *Horsemen* grotendeels verantwoordelijk voor morele overwegingen en gedrag. Men moet volgens de Ruiters eigen normen en waarden baseren op moderne filosofische en morele inzichten, niet op gewelddadige en immorele dogma's die voortkomen uit leerstellingen die gebaseerd zijn op onwetenschappelijke, mensgemaakte 'heilige' boeken.

De Heilige Boeken als 'guide to morality'

Dawkins begint zijn hoofdstuk over de 'God-hypothese' met een beschouwing van het morele karakter van de Abrahamitische God:

De God uit het Oude Testament is het meest onaangename karakter in alle bestaande fictie: jaloers en hier trots op; een kleinzielige, oneerlijke, onvergeeflijke control-freak; een wraakzuchtige, bloeddorstige etnische zuiveraar; een vrouwonvriendelijke, homofobische, racistische, kindermoordende, genocidale, verderfelijke, megalomane, sadomasochistische, onberekenbare, kwaadwillige bullebak.¹²⁸

Harris beaamt in *The End of Faith* deze karakterschets van een wrede, door menselijke emoties beheerste God: 'Als dit de karaktereigenschappen van God zijn, dan zijn de slechtste van ons meer in zijn evenbeeld geschapen dan we ooit hadden kunnen hopen'.¹²⁹ Er zijn volgens Dawkins twee manieren waarop de Bijbel morele richtlijnen kan geven: door directe

¹²⁸ Dawkins, *Delusion*, 51.

¹²⁹ Harris, *Faith*, 172-173.

instructie (zoals de Tien Geboden), of door middel van voorbeelden (God of Abraham als ‘rolmodel’). Beide routes leiden volgens Dawkins echter, wanneer men deze devoot volgt, tot een verwerpelijk moreel kader dat elke moderne mens afstotelijk zou vinden.¹³⁰

Een structurele analyse van het Oude Testament toont volgens Hitchens, Dawkins en Harris de schokkende (im)morele ondertoon van deze Bijbelse verhalen. Het verhaal over de Ark van Noah is volgens Dawkins een relaas over de moord op nagenoeg de gehele mensheid en alle onschuldige dieren die niet het geluk hadden om zich op de boot te verschansen. ‘Uiteraard’, schrijft Dawkins, ‘stellen theologen dat we dit verhaal niet meer letterlijk nemen. Maar dat is mijn hele punt! We kiezen welke stukjes we van de Bijbel geloven, en welke we afschrijven als symbolisch of allegorisch’.¹³¹ Dit ‘*picking and choosing*’ is volgens Dawkins een kwestie van persoonlijke besluitvorming: óf het Bijbelverhaal bevat het letterlijke woord van God, óf al deze verhalen zijn *man-made* (zie hoofdstuk 2). Ook het verhaal over de disfunctionele familie van Lot (*Genesis* 19) getuigt volgens Dawkins niet van een goede moraal: eerst overhandigt Lot zijn twee dochters aan een woedende menigte en veroordeelt hen hierdoor tot groepsverkrachting, hierna wordt zijn vrouw door de furie van God in een pilaar van zout veranderd voor een relatief mild vergrijp, waarna zijn dochters hem dronken voeren en door hun vader worden bezwangerd.¹³² Het op het laatste moment voorkomen offer van Isaak door zijn vader Abraham is volgens Hitchens en Dawkins ook niet bewonderenswaardig: ‘Volgens de standaard van de moderne moraal, is dit schandelijke verhaal een voorbeeld van kindermisbruik [...] en de eerste vermelding van de Neurenbergdefensie: ‘Ik volgde slechts bevelen op’’.¹³³ Toen de volgelingen van Mozes in zijn afwezigheid een gouden kalf hadden vervaardigd dwong hij hen dit heidense beeld te vergruizen en op te drinken, waarna men ‘zo veel mogelijk mensen moest vermoorden’. God was volgens Dawkins nog niet tevreden, en stuurde na deze slachtpartij een plaag naar de overlevenden toe ‘omdat zij het kalf hebben gemaakt’. Na dit intermezzo vervolgde Mozes

¹³⁰ Dawkins, *Delusion*, 268.

¹³¹ *Ibidem*, 270.

¹³² *Ibidem*, 271-272. Dit verhaal wordt volgens Dawkins later in *Rechtens* 19 herhaalt, waar een Leviet zijn bijvrouw aan een menigte overhandigt, waarop de menigte haar verkracht en vermoord. Toen de priester haar de volgende ochtend dood aantrof, sneed hij haar lichaam in twaalf stukken en stuurde deze naar alle kusten van Israël. Zie: Dawkins, *Delusion*, 272-274

¹³³ *Ibidem*, 274-275; Hitchens, *Great*, 53. De term ‘Neurenbergdefensie’ duidt op de verdedigingsstrategie van nazi-kopstukken tijdens hun strafproces in Neurenberg na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Velen van hen stelden dat zij slechts bevelen opvolgden en hierdoor niet vervolgd konden worden voor hun oorlogsmisdaden, zie: Kim C. Priemel en Alexa Stiller (red.), *Reassessing the Nuremberg Military Tribunals: Transitional Justice, Trial Narratives, and Historiography* (Oxford, 2012); Robert E. Conot, *Justice at Nuremberg* (New York, 1983).

volgens Dawkins zijn veldtocht waarbij hij alle mannen, vrouwen en mannelijke kinderen vermoordde, terwijl ‘alle vrouwelijke kinderen die nog geen man hebben gekend’ voor hun eigen gebruik in leven moesten worden gehouden – ‘Nee, Mozes was geen groots rolmodel voor moderne moralisten’.¹³⁴ Het Bijbelverhaal over de vernietiging van Jericho en de inname van het Beloofde Land is, zo stelt Dawkins in *The God Delusion*, moreel niet te onderscheiden van de invasie van Polen door Hitler of de slachting van de Koerden door Saddam Hoessein.¹³⁵

De centrale doctrine van het Nieuwe Testament – boetedoening voor de ‘erfzonde’ – getuigt volgens Dawkins niet van een betere morele ondertoon dan de voorbeelden in het Oude Testament: ‘Wat voor ethische filosofie veroordeelt elk kind, zelfs voordat het geboren is, om een zonde van een verre voorouder te erven?’¹³⁶ Het Nieuwe Testament houdt zich volgens Harris voornamelijk bezig met zonde – ‘Jullie voornaamste zorg is dat de Schepper van het universum zich beledigd voelt door wat mensen doen wanneer ze naakt zijn’.¹³⁷ Het offer dat Jezus aan het kruis bracht als verlosser van al onze zonden getuigt volgens Dawkins slechts van het sadomasochistische karakter van God:

God incarneerde zichzelf als een man, Jezus, zodat hij gemarteld en geëxecuteerd kon worden als boetedoening voor de erfzonde van Adam. [...] Als God ons wilde vergeven voor onze zonden, waarom vergeeft hij ze dan niet gewoon, zonder zichzelf dood te laten martelen als betaling? [...] Maar natuurlijk, het verhaal van Adam en Eva is symbolisch, toch? Dus, om indruk op zichzelf te maken liet Jezus zich martelen en executeren voor een symbolische zonde, gepleegd door een niet-bestaand individu?¹³⁸

Om de voordelen van dit offer te mogen ontvangen moet men volgens Hitchens allereerst hun eigen ‘verantwoordelijkheid’ voor de dood van Jezus toegeven: ‘Mijn eigen schuld in deze zaak is onontkoombaar. Echter, God heeft mij nog steeds vrije wil toegekend waarmee ik het aanbod van dit plaatsvervangende offer mag afwijzen. Maar als ik deze keuze maak, word ik veroordeeld tot eeuwigdurende marteling’.¹³⁹ De God uit het Oude Testament liet volgens Hitchens mensen, nadat hij ze met plagen en moord en malaise had bestookt, na hun dood ten minste met rust; in het Nieuwe Testament wordt men na hun dood nog verder gestraft en

¹³⁴ Dawkins, *Delusion*, 276-278.

¹³⁵ *Ibidem*, 280.

¹³⁶ *Ibidem*, 287.

¹³⁷ Harris, *Letter*, 26.

¹³⁸ Dawkins, *Delusion*, 287-288.

¹³⁹ Hitchens, *Great*, 209-210.

gemarteld: ‘Niets laat het *man-made* karakter van religie zo duidelijk zien als de zieke geest die de hel heeft bedacht’.¹⁴⁰

De Bijbel is volgens de Ruiters een boek dat geen goddelijke, maar een menselijke oorsprong heeft, vergelijkbaar met de *Illiad*. ‘Maar niemand verkoopt de *Illiad* als het fundament van moraliteit’, stelt Dawkins.¹⁴¹ De Bijbel wordt volgens de *Four Horsemen* verkocht als een gids voor hoe mensen hun leven moeten leiden (en is ’s werelds grootste bestseller), maar de heilige teksten leveren geen regels voor hoe men de slechte van de (sporadisch) goede richtlijnen kan onderscheiden. Het morele fundament dat de Bijbel levert is volgens hen niet bewonderenswaardig, maar roept op tot de verering van wreedheid, mensenoffers en zelfmarteling. We ontlene onze morele oordelen volgens Dawkins niet aan de Bijbel: ‘Iemand die geen rudimentair gevoel heeft dat sadisme fout is, zal dit waarschijnlijk niet leren door erover te lezen. [...] Bezorgdheid om anderen is geen uitvinding van een profeet’, maar heeft volgens Dawkins haar basis in de natuurlijke wereld.¹⁴²

Een Darwinistische basis voor moraal

‘De enige terughoudendheid die God adviseert over slavernij is dat we onze slaven niet dusdanig mishandelen dat we hun ogen of tanden beschadigen.’¹⁴³ Het standpunt over slavernij dat men aan de Bijbel kan ontlene is volgens Harris verantwoordelijk voor de eeuwenlange legitimering van deze mensonterende praktijk: ‘Zoals de eerwaarde Richard Fuller in 1845 zei: ‘Wat God in het Oude Testament heeft gesanctioneerd, en in het Nieuwe Testament heeft toegestaan, kan geen zonde zijn’’.¹⁴⁴ Het antisemitische karakter van het christendom komt volgens de Ruiters evident tot uiting in de doctrine van ‘collectieve verantwoordelijkheid’ van alle Joden voor de dood van Jezus. De discriminatie van homoseksuelen is volgens Dawkins tot op de dag van vandaag in alle drie de Abrahamitische religies structureel aanwezig: ‘Deze ‘misdad’ is een privéhandeling, uitgevoerd door volwassenen die niemand kwaad doen’.¹⁴⁵ De besnijdenis van beide geslachten leidt volgens Hitchens sinds mensenheugenis tot de pijnlijke verminking van kinderen (terwijl we er volgens Hitchens vanuit kunnen gaan dat God juist bijzonder veel aandacht zou besteden aan de geslachtsorganen van zijn scheppingen, zodat er geen menselijke modificatie nodig zou

¹⁴⁰ *Ibidem*, 219.

¹⁴¹ Dawkins, *Delusion*, 293.

¹⁴² *Ibidem*, 171-172.

¹⁴³ Harris, *Letter*, 16.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 17.

¹⁴⁵ Dawkins, *Delusion*, 326-328.

zijn). Naast het symbolische ‘nut’ van besnijdenis is deze ingreep volgens Hitchens ook gericht op de vernietiging van het libido van het slachtoffer.¹⁴⁶ Bijna elke seksuele impuls leidt door religie tot verboden, schuld, en schaamte:

We kunnen niet kwantificeren hoeveel schade er is aangericht door tientallen miljoenen kinderen te vertellen dat masturbatie tot blindheid leidt, of dat onzuivere gedachten tot eeuwigdurende marteling leiden, of dat leden van andere geloven, inclusief hun familieleden, zullen branden, of dat geslachtsziekten uit kusjes ontstaan.¹⁴⁷

De negentien zelfmoordterroristen die zich op 11 september 2001 opbliezen waren volgens Harris zonder twijfel oprechte gelovigen: ‘Misschien kunnen we iets minder horen over de morele voordelen die gelovige mensen bezitten’.¹⁴⁸ Volgens de *Horsemen* is een ethisch leven zonder religie mogelijk. Dennett stelt dat er geen bewijs bestaat voor de aanname dat niet-religieuzen zich vaker schuldig maken aan criminele vergrijpen.¹⁴⁹ Op basis van onderzoek van de Amerikaanse paleontoloog Gregory S. Paul stelt Dawkins zelfs dat ‘hogere percentages van geloof in, en verering van, een godheid correleren met hogere percentages van moord, kindersterfte, geslachtsziekteninfecties, tienerzwangerschappen en abortus’.¹⁵⁰

Zoals reeds vermeld hebben altruïsme en moreel gedrag volgens Dawkins een Darwinistische basis. Dit altruïsme kan twee vormen aannemen: enerzijds de bescherming van de genen in je eigen nageslacht en andere familieleden (de bescherming van ‘*the selfish gene*’), en anderzijds het ‘wederkerige altruïsme’ (‘ik help jou als jij mij helpt’).¹⁵¹ Natuurlijke selectie bevoordeeld volgens Dawkins genen die individuen aanzetten om, in relaties waarin sprake is van asymmetrische behoeftes en kansen, te geven wanneer ze kunnen, en te ontvangen wanneer ze niet kunnen geven: ‘Genetische neigingen richting altruïsme werden begunstigd in vroege mensen’.¹⁵²

¹⁴⁶ Hitchens, *Great*, 223.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 55-56.

¹⁴⁸ Harris, *Faith*, 32.

¹⁴⁹ Dennett, *Spell*, 279-281.

¹⁵⁰ Dawkins, *Delusion*, 262-263. Voor het onderzoek van Paul, zie: Gregory S. Paul, ‘Cross-National Correlations of Quantifiable Societal Health with Popular Religiosity and Secularism in the Prosperous Democracies’. *Journal of Religion & Society* 7 (2005) 1-17.

¹⁵¹ Dawkins, *Delusion*, 246-253.

¹⁵² *Ibidem*.

Conclusie

De wijdverspreide notie dat religie tot een moreel leven leidt is volgens de Ruiters problematisch:

We zijn bijna allemaal op een ingrijpende manier verder gegroeid sinds Bijbelse tijden. Slavernij, dat vanzelfsprekend is in de Bijbel en het grootste deel van de geschiedenis, werd in de negentiende eeuw in beschaafde landen afgeschaft. Alle beschaafde landen accepteren nu wat tot de jaren 1920 op grote schaal ontkend werd, namelijk dat een vrouwenstem, tijdens een verkiezing of in een jury, gelijk is aan die van een man. In de verlichte samenlevingen van vandaag de dag worden vrouwen niet langer gezien als bezit, zoals wel het geval was in Bijbelse tijden. Elk modern rechtssysteem zou Abraham vervolgen voor kindermishandeling. En als hij het plan om zijn zoon Isaak te offeren uit had gevoerd, zou hij veroordeeld worden voor moord. Echter, volgens de zeden van zijn tijd, zou zijn gedrag volkomen bewonderenswaardig zijn, gehoorzaamend aan de wil van God. Religieus of niet, we zijn allen grondig veranderd in onze mening over wat goed en fout is.¹⁵³

We moeten de morele lessen en boodschap van de Bijbel volgens de Ruiters plaatsen in de context van hun tijd. Religieuze leerstellingen die oproepen tot geweld, racisme, seksuele onderdrukking en andere wreedheden behoren volgens hen niet meer thuis in een moderne, verlichte maatschappij. De geschiedenis getuigt niet van het moreel superieure karakter van religie; de grootste misdaden die door de mensheid zijn begaan zijn volgens de *Horsemen* voor het overgrote deel religieus gemotiveerd of gelegitimeerd. De morele lessen die in de Bijbel verankerd liggen komen volgens de Ruiters voort uit een onhistorisch betoog – het overgrote deel van de Bijbelse verhalen zijn volgens hen immers fictief – waardoor het waardensysteem dat hieraan ontleend wordt tevens geen historisch en wetenschappelijk draagvlak heeft. De ‘bewonderenswaardige’ verhalen en morele richtlijnen in de Heilige Boeken zijn volgens de *Horsemen* ondergeschikt aan een moderne moraal, gebaseerd op contemporaine wetenschappelijke en filosofische inzichten. Zoals Dennett duidelijk maakt in *Breaking the Spell* is een God die mensen dwingt om zich goed te gedragen even overbodig als de kerstman die kinderen dwingt om braaf te zijn – men moet, zoals in het bekende kerstlied *Santa Claus is Comin’ To Town* (1934) wordt gezongen, ‘good for goodness’ sake’ zijn.¹⁵⁴

De Ruiters stellen dat de morele richtlijnen uit de Bijbel in de context van hun tijd moeten worden geplaatst, terwijl zij zelf deze ‘gedateerde voorschriften’ in hun betoog

¹⁵³ *Ibidem*, 300.

¹⁵⁴ Dennett, *Spell*, 281.

gebruiken om het morele kader dat moderne religie verschaft te bekritisieren. Op basis van enkele structureel geciteerde Bijbelpassages stellen de *Horsemen* dat de Bijbel als geheel niet geschikt is als *guide to morality*. Hun denken wordt ook hier getypeerd door een rigide generaliseringsniveau: of de Bijbel bevat exclusief bewonderenswaardige morele lessen, of hij is volledig ongeschikt als moreel kader. De mens zelf wordt door de Ruiters op humanistische wijze centraal gesteld: door evolutionaire processen en vooruitgang is men zelf in staat om morele afwegingen te maken – religie is hierbij overbodig. De wetenschap – in dit geval evolutionaire theorieën – wordt door de *Horsemen* gehanteerd als een ‘ultiem bewijs’ dat hun overtuigingen en identiteit versterkt, terwijl zij zich met hun bestudering van het immorele karakter van de Heilige Boeken juist afzetten tegen een vijandige ‘groep’.¹⁵⁵ Hierbij hanteren zij een evident superieure toon in hun geschriften. Dawkins stelt dat moderniteit en religie – en dus tevens morele richtlijnen die ontleend zijn aan religie – elkaar uitsluiten (‘Alle beschaafde landen accepteren [...]; Elk modern rechtssysteem [...]; We zijn allen grondig veranderd [...]’).¹⁵⁶ De Ruiters creëren in hun werken twee groepen: moderne, morele (atheïstische) mensen en immorele (gelovige) mensen – het bloederige en immorele verleden van religie maakt volgens de *Horsemen* de formulering van hedendaagse, op religie gebaseerde morele richtlijnen onmogelijk. De Ruiters kunnen hun eigen identiteit slechts profileren ten opzichte van hun tegenstanders – zonder religie en haar apologeten zijn er immers geen New Atheists – waardoor ze ook bij hun bespreking van religieuze moraal structureel de superioriteit van hun eigen denkbeelden, en de inferioriteit van religie, benadrukken.

¹⁵⁵ Tosh, *Pursuit*, 1.

¹⁵⁶ Dawkins, *Delusion*, 300.

Hoofdstuk 6 – Een traditie van ongelof?

De naam New Atheism impliceert dat er een ‘oud atheïsme’ bestaat waartegenover de ‘nieuwe’ atheïsten vernieuwend zijn. Ondanks deze geponeerde kloof tussen hedendaagse en vroegere atheïsten, zien de Vier Ruiters zichzelf niet als dermate progressief en radicaal verschillend ten opzichte van hun (vermeende) gelijkgestemden. In hun werken en publieke debatten halen de *Horsemen* structureel vroegere denkers en wetenschappers aan – zowel atheïsten, agnosten, als gelovigen – door middel van selectieve citaten en uiteenzettingen over hun denkbeelden en uitspraken. In alle door mij behandelde onderwerpen – historiciteit, wetenschap, evolutie, en moraliteit – bouwen de Ruiters voort op een, in hun ogen, bestaande traditie van wetenschappelijk denken en religiekritiek, waarin zij zich expliciet plaatsen.

In de eerste paragraaf zal ik kijken naar de wijze waarop de *Horsemen* vroegere prominente denkers aanhalen om hun betoog over de historiciteit van de Heilige Boeken te ondersteunen. Ditzelfde zal ik in paragraaf twee doen met de onderwerpen wetenschap en evolutie; in paragraaf drie zal ik me richten op de moraliteit van religie en religieuze leerstellingen en de manier waarop hier vooraanstaande wetenschappers en filosofen in het Nieuw-Atheïstische betoog worden geïncorporeerd. In paragraaf vier behandel ik de manier waarop de Ruiters een traditie van rationaliteit construeren waarvan zij het atheïstische eindproduct zijn.

Historiciteit en goddelijke daden

In het hoofdstuk ‘Openbaring: De Nachmerrie van het ‘Oude’ Testament’ citeert Christopher Hitchens de filosoof en revolutionair Thomas Paine (1737-1809) die, terwijl hij vervolgd werd door Franse Jakobijnen, in *The Age of Reason* (1794) de volgende woorden uitte:

[De boeken in het Oude Testament] zijn onecht, en Mozes is niet hun auteur; en verder zijn ze ook niet in de tijd van Mozes geschreven, [...] ze zijn een poging tot het schrijven van een geschiedenis over het leven van Mozes, en over de tijd waarin hij zou hebben geleefd; en ook over de tijden voorafgaand hieraan, honderden jaren na de dood van Mozes geschreven door zeer onwetende en domme huichelaars; zoals mannen nu geschiedenissen schrijven over dingen die zijn gebeurd, of wellicht zijn gebeurd, honderden of duizenden jaren geleden.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Hitchens, *Great*, 104.

The Age of Reason is geen atheïstisch, maar een deïstisch traktaat: Paine combineert kritiek op religieuze autoriteiten met een geloof in een goddelijk geordende wereld, geopenbaard in de natuur door de uitoefening van rede.¹⁵⁸ Deze nuancering blijft in het betoog van Hitchens echter onbesproken. Bij zijn analyse van het Nieuwe Testament citeert Hitchens de Duits-Amerikaanse journalist en criticus H.L. Mencken (1880-1956):

Het simpele feit is dat het Nieuwe Testament, zoals wij het kennen, een rommelige opeenstapeling van min of meer tegenstrijdige documenten is, waarvan sommigen waarschijnlijk van respectabele afkomst zijn maar anderen duidelijk apocrief zijn, en dat de meesten van hen, zowel de goede als de slechte, onmiskenbaar laten zien dat er met hen geknoeid is.¹⁵⁹

Ondanks het ‘vurige ongeloof’ van Mencken, ontbreekt ook hier elke vorm van contextualisering.¹⁶⁰ Door beroemde denkers als Paine en Mencken te citeren zet Hitchens zijn argument kracht bij. Niet alleen de selecte groep verlichte Nieuw-Atheïstische denkers prikken door de feilbaarheid van de Heilige Boeken heen; zij concluderen hetzelfde als wat Paine ruim twee eeuwen geleden al schreef – ‘Alle nationale religieuze instituten [...] zijn naar mijn mening menselijke uitvindingen, opgezet om de mensheid te beangstigen en onderwerpen, en om macht en rijkdom te monopoliseren’.¹⁶¹ Het feit dat Paine niet het bestaan van God maar de institutionalisering van religie bekritiseerde, is volgens Hitchens niet noemenswaardig.

Wetenschap en evolutie

Dawkins haalt vol bewondering de agnostische Franse wiskundige en astronoom Pierre-Simon Laplace (1749-1827) aan die, toen Napoleon (1769-1821) hem vroeg waarom God niet in zijn berekeningen voorkwam, stelde dat hij ‘een dergelijke hypothese niet nodig had’ om tot een verklaring voor de werking van het universum te komen.¹⁶² Voor de ‘God-hypothese’

¹⁵⁸ Mark Philp, ‘Thomas Paine’. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/paine/#Religion> [geraadpleegd op 17-04-2016]. Deïsten beschouwen God als oorzaak en schepper van de natuurwetten; een schepper die nooit actief ingrijpt maar toestaat dat het universum door natuurwetten wordt bestuurd.

¹⁵⁹ Hitchens, *Great*, 110. Voor dit citaat en de religieuze denkbeelden van Mencken, zie: H.L. Mencken, *Treatise on the Gods* (New York, 1930).

¹⁶⁰ S.T. Joshi (red.), *H.L. Mencken on Religion* (New York, 2002) 11-24.

¹⁶¹ Thomas Paine, *The Age of Reason* (Londen, 1794) 50.

¹⁶² Dawkins, *Delusion*, 66-67. Er bestaat geen wetenschappelijke consensus over de historische validiteit van de uitspraak van Laplace, zie: Daniel Johnson, ‘The Hypothetical Atheist’. *Commentary* 6 (2007). Ontleend aan: <https://www.commentarymagazine.com/culture-civilization/religion/the-hypothetical-atheist/> [geraadpleegd op

bestaat volgens Dawkins geen enkel wetenschappelijk bewijs; het heelal functioneert zonder de aanname van Gods bestaan. ‘De priesters van de verschillende religieuze sekten’, stelt Thomas Jefferson (1743-1826) in een citaat in *The God Delusion*, ‘vrezende de vooruitgang van de wetenschap zoals heksen het naderende daglicht vrezen [...]’.¹⁶³ Jefferson stelde in een brief aan de Amerikaanse president John Adams (1735-1826) echter dat ‘het onmogelijk is niet te geloven, dat er in dit alles ontwerp, oorzaak en gevolg is, tot aan een ultieme oorzaak, een Maker van alle dingen vanuit materie en beweging [...]’.¹⁶⁴ Hitchens stelt dat Jeffersons ongeloof in een hiernamaals ‘in onmiskenbare termen [zegt] dat hij geen Christen was’, maar deze vergelijking is historisch gezien foutief: Jefferson was, zoals zijn goede vriend Paine, een deïst.¹⁶⁵

Toen de muren van de vroegmoderne joodse getto’s vielen werden hun inwoners volgens Hitchens zowel van hun onderdrukkers als van hun rabbijnen bevrijd, wat leidde tot een explosieve bloei van talent: ‘Een voorheen afgevlakte bevolking ontwikkelde zich snel en leverde een immense bijdrage aan de geneeskunde, de wetenschap, het recht, de politiek, en de kunsten’.¹⁶⁶ De bevrijding van deze religieuze onderdrukking van het intellect resulteerde volgens Hitchens in de briljante geesten van onder andere Karl Marx (1818-1883), Sigmund Freud (1856-1939), en Albert Einstein (1879-1955). Hitchens impliceert, zonder enige bewijsvoering, dat deze geesten slechts konden bloeien door het wegvallen van ‘religieuze onderdrukking’. Religie is volgens de Ruiters de vijand van de rede; waar bijgeloof plaatsmaakt voor wetenschap wordt vooruitgang geboekt. Uit de geschiedenis blijkt volgens hen dat wanneer men bevrijdt wordt van religieuze dogma’s en oppressie, de menselijke geest tot grootse dingen in staat is. De religiositeit van prominente wetenschappers als Isaac Newton (1643-1727) en Francis Bacon (1561-1626) wordt door Dawkins gewijd aan een gebrek aan wetenschappelijk bewijs tegen het bestaan van God in hun tijd: ‘Newton claimde inderdaad dat hij religieus was. Dit deed bijna iedereen tot in de [...] negentiende eeuw, toen er minder sociale en juridische druk was dan in eerdere eeuwen om religie te beoefenen, en meer wetenschappelijk bewijs bestond om het te verlaten’.¹⁶⁷

24-02-2016]. Zie ook: Roger Hahn, *Pierre Simon Laplace, 1749-1827. A Determined Scientist* (Cambridge, 2005) 202.

¹⁶³ Dawkins, *Delusion*, 137.

¹⁶⁴ Geciteerd uit: M. Andrew Holowchak, ‘Thomas Jefferson’. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2015). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/jefferson/#DeiNatSoc> [geraadpleegd op 17-04-2016].

¹⁶⁵ Hitchens, *Great*, 396-397. Dit citaat is oorspronkelijk afkomstig uit: Christopher Hitchens, *Thomas Jefferson: Author of America* (New York, 2009).

¹⁶⁶ *Ibidem*, 273.

¹⁶⁷ Dawkins, *Delusion*, 123-124.

Daniel Dennett begint zijn paragraaf ‘*Religion as a natural phenomenon*’ met een beschrijving van het essay *The natural History of Religion* (1757), waarin de Schotse filosoof David Hume (1711-1776) religie beschouwt als een ‘natuurlijk fenomeen’ dat haar ‘oorsprong in de rede’ heeft. De deïstische of agnostische Hume wilde volgens Dennett overwegen of er een goede wetenschappelijke reden bestaat om in God te geloven.¹⁶⁸ In *Breaking the Spell*, waarin Dennett oproept tot een objectieve, wetenschappelijke bestudering van religie, wordt Hume ingezet om zijn denkbeelden te legitimeren; deze drang naar objectieve kennis over religie is niet *new*, maar heeft haar oorsprong in een eeuwenlange traditie van prominente denkers. Deïsme en agnosticisme worden door de Ruiters structureel gelijkgesteld aan atheïsme en vijandigheid jegens religie, terwijl deze gevolgtrekking in veel gevallen niet opgaat.

De vraag over het bestaan van God – volgens Dawkins en Dennett een wetenschappelijke vraag – wordt in *The God Delusion* vergezeld door de stelling dat de *burden of proof*, zoals de Britse filosoof en wiskundige Bertrand Russell (1872-1970) in 1952 schreef, niet bij de atheïsten maar bij de gelovigen ligt. In zijn artikel stelde de atheïstische Russell dat men het bestaan van God – net als het bestaan van een vliegende, maar onzichtbare theepot tussen de aarde en Mars – niet kan bevestigen noch kan ontkrachten.¹⁶⁹ ‘Ik ben opgeleid door Sir Karl Popper’, stelt Hitchens, ‘om te geloven dat een theorie die onfalsificeerbaar is een zwakke theorie is’.¹⁷⁰ Ondanks het onfalsificeerbare karakter van de ‘God-hypothese’ bestaat God volgens Dawkins, op basis van het beschikbare wetenschappelijke bewijs, naar alle waarschijnlijkheid niet (zie hoofdstuk 3). Wederom wordt hier Russell geciteerd, toen hem gevraagd werd wat hij tegenover God als reden voor zijn ongelooft zou aandragen: ‘Niet genoeg bewijs, God, niet genoeg bewijs’.¹⁷¹

Religieuze wonderverhalen worden door Dawkins in *The Magic of Reality* met de hulp van Hume bekritiseerd:

¹⁶⁸ Dennett, *Spell*, 24-26. Er bestaat geen wetenschappelijke overeenstemming over de persoonlijke religieuze overtuigingen van Hume, terwijl hij in de boeken van de Ruiters wel als atheïst wordt afgeschilderd. Hume was waarschijnlijk agnostisch of deïstisch. Zie: Paul Russel, *The Riddle of Hume’s Treatise: Skepticism, Naturalism, and Irreligion* (Oxford, 2010); David O’Conner, *Routledge Philosophy GuideBook to Hume on Religion* (Abingdon, 2013); Paul Russel, ‘Hume on Religion’. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/hume-religion/> [geraadpleegd op 24-02-2016].

¹⁶⁹ Bertrand Russell, ‘Is There a God?’. *Illustrated* (1952).

¹⁷⁰ Hitchens, *Great*, 81.

¹⁷¹ Dawkins, *Delusion*, 131.

[Hume] begon door een wonder te definiëren als een ‘transgressie’ van de natuurwetten. [...] ‘Geen getuigenis is toereikend om een wonder vast te stellen, behalve wanneer de getuigenis van een dusdanige aard is, dat haar onwaarheid wonderlijker zou zijn dan het feit dat ze wil bewijzen’.¹⁷²

De methode van Hume kan volgens Hitchens niet alleen toegepast worden op de aanhoorder, maar ook op de aanschouwer van een wonder: ‘Als je een wonder aanschouwt, zijn er twee mogelijkheden. De eerste is dat de natuurwetten tijdelijk zijn opgeheven (in jouw voordeel). De tweede is dat je je vergist, of in een waan verkeert’.¹⁷³ Naast Hume citeert Hitchens uit een brief van Jefferson: ‘De dag zal komen dat de mythische generatie van Jezus [...] geclassificeerd zal worden als een fabel zoals de generatie van Minerva in het brein van Jupiter’.¹⁷⁴ Hume en Jefferson worden ook hier door Hitchens en Dawkins zonder enige vorm van contextualisering afgeschilderd als atheïstische voorlopers van hedendaagse (nieuwe) atheïsten; critici die hun tijd ver vooruit waren en eeuwen geleden al religieuze wonderverhalen bekritiseerden en ontkrachtten.

Charles Darwin worstelde zijn gehele leven met zijn persoonlijke religieuze overtuigingen, maar zijn vermeende atheïsme en evolutietheorie worden desalniettemin ingezet als een van de voornaamste wapens in de Nieuw-Atheïstische strijd tegen religie.¹⁷⁵ Darwin – Dawkins’ persoonlijke held – wordt gezien als een soort ‘stamvader’ van het moderne atheïsme; een held die door rationele wetenschap de religieuze dogma’s van zijn tijd oversteeg. Darwin typeerde zichzelf later in zijn leven echter als agnost, en stelde dat de ‘wetenschap niets met Christus te maken heeft [...]’.¹⁷⁶ Niet alleen de Darwiniaanse evolutie van de natuurlijke wereld wordt door de *Horsemen* ingezet, maar ook de door de Ruiters veronderstelde natuurlijke evolutie van religies. Bij zijn behandeling van evolutionaire invloeden op religie citeert Dennett naast Darwin ook Hume, die stelt dat ‘we mogen concluderen, dat in alle landen die polytheïsme hebben omarmd, de eerste religieuze ideeën niet voortkwamen uit een contemplatie van de natuurwerken, maar vanuit een bezorgdheid over gebeurtenissen in ons leven, en vanuit de aanhoudende wensen en angsten, die de

¹⁷² *Ibidem*, 245. Voor Humes’ denkbeelden over wonderen, zie: David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Londen, 1739).

¹⁷³ Hitchens, *Great*, 141.

¹⁷⁴ *Ibidem*, 123.

¹⁷⁵ Voor een beschrijving van Darwins persoonlijke en wetenschappelijke leven, zie: John van Wyhe, *Darwin: The Story of the Man and His Theories of Evolution* (Londen, 2008).

¹⁷⁶ Francis Darwin (red.), *The life and letters of Charles Darwin, including an autobiographical chapter* (Londen, 1887) 307.

menselijke geest drijven'.¹⁷⁷ Hume wordt hier evident gebruikt om de subtitel van Dennetts' boek – 'Religie als een natuurlijk fenomeen' – te onderschrijven en wordt zo, net als Darwin, binnen een wetenschappelijke en religiekritische stroming geplaatst waarbinnen de Ruiters zichzelf tevens plaatsen.

Moraliteit en wreedheid

De karakterschets die Dawkins toebedeelt aan de God van het Oude Testament – 'een wraakzuchtige, bloeddorstige etnische zuiveraar'¹⁷⁸ – wordt gevolgd door de constatering dat ook Thomas Jefferson 'van gelijke mening was, [hij] beschreef de God van Mozes als een wezen met een verschrikkelijk karakter – wreed, wraakzuchtig, onberekenbaar en onrechtvaardig'.¹⁷⁹ Wederom wordt religiekritiek hier door Dawkins gelijkgesteld aan vijandigheid ten aanzien van religie en God, terwijl dit bij veel van de aangehaalde citaten en denkbelden in de werken van de Ruiters geenszins het geval is. Nadat Mozes in *Deuteronomium* het bevel aan ouders heeft gegeven dat zij hun kinderen dood moeten stenigen als ze ongedisciplineerd zijn, verspreidt hij volgens Hitchens zijn bloeddorstige ideologie in *Numeri* verder wanneer hij stelt dat zijn soldaten 'alle vrouwelijke kinderen die nog geen man hebben gekend voor zichzelf moeten houden' (zie hoofdstuk 4). Hitchens is volgens hem niet alleen in zijn afgrijzen. Ook Thomas Paine wordt in *God is Not Great* geciteerd – en dus in een (nieuw-atheïstische) traditie van afgrijzen en religiekritiek geplaatst – toen hij zei dat dit 'een bevel was om alle jongens af te slachten, alle moeders uit te moorden, en alle dochters te bederven'.¹⁸⁰ In *The End of Faith* onderschrijft Harris het immorele karakter van de Abrahamitische religies door opnieuw Russell te citeren:

De Spanjaarden in Mexico en Peru doopten Indiaanse kinderen waarna zij hen meteen de hersenen insloegen: hierdoor werd verzekerd dat deze kinderen naar de hemel gingen. Geen enkele orthodoxe Christen kan een logische reden vinden om hun actie te veroordelen, terwijl vandaag de dag ze dit allemaal zullen doen. Op talloze manieren heeft de doctrine van persoonlijke onsterfelijkheid in haar Christelijke vorm rampzalige gevolgen voor moraal.¹⁸¹

¹⁷⁷ Dennett, *Spell*, 104.

¹⁷⁸ Dawkins, *Delusion*, 51.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ Hitchens, *Great*, 106.

¹⁸¹ Harris, *Faith*, 78.

Door het aanhalen van vroegere autoriteiten als Russell en Hume wordt in het betoog van de Ruiters structureel benadrukt dat hun meningen niet ‘nieuw’ zijn, maar uit een lange traditie van grote, religiekritische denkers voortvloeien. Dat de meningen van veel van deze denkers niet overeenkomen met het gedachtengoed van de *Horsemen*, wordt in hun boeken grotendeels achterwege gelaten. Voor het overgrote deel worden slechts de citaten en uitspraken aangehaald die binnen de New Atheist-ideologie passen; historische context en nuance ontbreken hier wederom in het betoog van de Ruiters.

We ontlene onze normen, waarden en altruïsme volgens de Ruiters niet aan religie. Om dit te onderstrepen citeert Dawkins Einstein, die zichzelf nooit als atheïst maar als agnost betitelde: ‘Als mensen alleen goed zijn omdat ze bang zijn voor bestraffing en hopen op beloning, dan zijn we inderdaad een droevig zootje’.¹⁸² De atheïstische Amerikaanse natuurkundige en Nobelprijswinnaar Steven Weinberg (1933-) wordt door Dennett in zijn hoofdstuk over ‘Moraliteit en religie’ geciteerd om eenzelfde punt te maken: ‘Goede mensen doen goede dingen, en slechte mensen doen slechte dingen. Maar om goede mensen slechte dingen te laten doen – daar heb je religie voor nodig’.¹⁸³ Dawkins onderbouwt zijn betoog over de immoraliteit van de Bijbel met een uitspraak van de christelijk-apologetische Franse wis- en natuurkundige Blaise Pascal (1623-1662): ‘Mensen doen hun wrede daden nooit zo volledig en vrolijk als wanneer zij dit vanuit hun religieuze overtuiging doen’.¹⁸⁴ Om de immoraliteit van religie aan te tonen citeren en parafaseren de Ruiters op willekeurige wijze prominente vroegere en hedendaagse (natuur)wetenschappers en intellectuelen om hun eigen visie te verspreiden, zonder hun daadwerkelijke religieuze overtuigingen in acht te nemen. Sommigen van hen, zoals Pascal, zijn evident gelovig; anderen zijn agnostisch of atheïstisch, maar allen worden – zonder aandacht voor hun persoonlijke religiositeit – ingezet om de Nieuw-Atheïstische boodschap van de Ruiters te voorzien van een historische legitimiteit.

Een traditie van ongelof?

‘Ik heb niet het recht’, stelt Hitchens in *God is Not Great*, ‘om vroegere filosofen als vermeende voorouders van het atheïsme op te eisen. Ik heb echter wel het recht om te benadrukken dat we door religieuze intolerantie niet kunnen weten wat zij privé dachten, en dat we bijna voorkomen waren om te leren wat zij publiekelijk schreven’.¹⁸⁵ Hitchens

¹⁸² Dawkins, *Delusion*, 259.

¹⁸³ Dennett, *Spell*, 279.

¹⁸⁴ Dawkins, *Delusion*, 283.

¹⁸⁵ Hitchens, *Great*, 263.

nuanceert hier het gebruik van vroegere denkers in de teksten van de Ruiters, maar wekt tevens de suggestie dat de door hen aangehaalde geleerden niet binnen het religieuze klimaat van hun tijd pasten. Dawkins schrijft dat veel wetenschappers, filosofen en wiskundigen, voordat Darwin en Einstein onze ideeën over het ontstaan en de ontwikkeling van de kosmos en de mensheid drastisch veranderen, een ‘standaardpositie’ innamen en een vorm van deïsme – het geloof in God als schepper van het universum, die sinds zijn schepping van de natuurwetten niet meer ingrijpt – aanhingen: ‘Dit was een logisch en rationeel compromis in deze tijd’.¹⁸⁶ Dawkins impliceert hier dat de door hen geciteerde denkers slechts religieus waren bij gebrek aan een alternatief wereldbeeld, terwijl voor deze aanname geen enkele wetenschappelijke bewijsvoering bestaat.

De protestantse Franse filosoof en theoloog Pierre Bayle (1647-1706) vergezelde zijn satirische bekritisering van religie volgens Hitchens met verschillende ‘orthodoxe bevestigingen, die er waarschijnlijk voor hebben gezorgd dat zijn succesvolle werk voor een tweede keer gedrukt werd’.¹⁸⁷ Ook Voltaire hield zijn ‘woeste ridiculisering van religie’ volgens Hitchens in evenwicht met enkele vrome passages.¹⁸⁸ Zowel Bayle als Voltaire kunnen echter niet als atheïsten worden getypeerd. De ‘ridiculisering van religie’ door Voltaire was grotendeels gericht tegen kerkelijke autoriteit en klerikale macht, niet tegen persoonlijke geloofsovertuigingen of God.¹⁸⁹ Ook hier wordt de historische en persoonlijke context van de aangehaalde denkers grotendeels achterwege gelaten door Hitchens.

Dawkins stelt in *The God Delusion* dat Darwins’ evolutietheorie een verklaring biedt voor een groot deel van de religieuze ‘wonderen’ – ‘Hume zou hier dol op zijn geweest’.¹⁹⁰ De Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804) weerlegde volgens Hitchens ‘elke theïstische voorstelling die gebaseerd was op rede’:

Hij liet zien dat het oude argument voor ontwerp [...] wellicht een architect, maar geen schepper impliceert. Hij wierp het kosmologische bewijs voor God omver – dat stelt dat je eigen bestaan een ander noodzakelijk bestaan poneert – door te zeggen dat dit slechts een herformulering van het ontologische argument was. En hij vernietigde het ontologische argument door de simpele notie te bestrijden dat als God als een idee bedacht kan worden [...] hij daarom bestaat.¹⁹¹

¹⁸⁶ Dawkins, *Delusion*, 65.

¹⁸⁷ Hitchens, *Great*, 264.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ J.B. Shank, ‘Voltaire’. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2015). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/voltaire/> [geraadpleegd op 19-04-2016].

¹⁹⁰ Dawkins, *Delusion*, 187.

¹⁹¹ Hitchens, *Great*, 265.

Zowel Hume als Kant worden in het betoog van Dawkins en Hitchens op onwetenschappelijke wijze binnen een religiekritische traditie geplaatst die slechts verbonden is door enkele losse citaten en interpretaties die door de Ruiters aangehaald worden. Speculatieve theorieën en veronderstellingen – Hume zou dol zijn geweest op een theorie die bijna een eeuw later gepubliceerd werd – worden op structurele wijze als (wetenschappelijke) feiten geformuleerd om de overtuigings- en aantrekkingskracht van de boodschap van de *Horsemen* te vergroten.

Thomas Paine schreef volgens Hitchens niet alleen om religie en de verhalen uit het Oude Testament te bekritisieren, maar ook om God te verdedigen: ‘Geen grootse en nobele godheid, stelde hij, zou beschuldigd moeten worden van zulke wandaden en domheden’.¹⁹² Ondanks de religiositeit van Paine, markeert *The Age of Reason* volgens Hitchens een van de eerste keren dat iemand publiekelijk diens afkeer voor georganiseerde religie uitte. De geschriften over religie van de Amerikaanse *Founding Fathers* tonen volgens Dawkins ‘dat de meesten van hen in onze tijd atheïstisch waren geweest’.¹⁹³ Zowel Paine als bijna alle *Founding Fathers* stierven zonder priester naast hun bed, wat volgens Hitchens betekent dat velen van hen geen Christenen waren – ook hier wordt een speculatieve aanname als feit opgeschreven, zonder enige vorm van historische nuance of context, om prominente denkers en staatsmannen binnen ‘hun’ atheïstische stroming te plaatsen.¹⁹⁴

Bertrand Russell wordt, als een van de weinige echte atheïsten in de door hen geconstrueerde ‘traditie’ van religiekritiek, herhaaldelijk aangehaald in de boeken van de Ruiters:

Ik geloof dat wanneer ik doodga dat ik zal rotten, en dat niets van mijn ego zal overleven. [...] Geluk is waar geluk omdat het tot een einde moet komen, noch verliezen gedachten en liefde hun waarde wanneer zij niet eeuwigdurend zijn. [...] Zelfs als de open ramen der wetenschap ons eerst laten bibberen na de knusse warmte van traditionele mythes, zal de frisse lucht uiteindelijk kracht brengen [...].¹⁹⁵

Het overgrote deel van hedendaagse prominente wetenschappers en intellectuelen zijn, net als Russell, volgens Dawkins ongelovig. Op basis van onderzoek van de Israëliische psycholoog

¹⁹² *Ibidem*, 268-269.

¹⁹³ Dawkins, *Delusion*, 60-67.

¹⁹⁴ *Ibidem*, 396-397. Dit citaat is oorspronkelijk afkomstig uit: Hitchens, *Jefferson*.

¹⁹⁵ Dawkins, *Delusion*, 397. Russels’ denkbeelden over religie zijn door hemzelf in verschillende geschriften en interviews verwoord, waaronder: Bertrand Russell, *Why I Am Not a Christian and Other Essays on Religion and Related Subjects* (Londen, 1927).

Benjamin Beit-Hallahmi stelt Dawkins dat ‘er een opvallend hoog gehalte van atheïsme bestaat onder Nobelprijswinnaars’.¹⁹⁶ Van alle leden van de Amerikaanse National Academy of Sciences (NAS) gelooft slechts zeven procent in een persoonlijke god; bij haar Britse tegenhanger gelooft slechts drie procent van de Fellows of the Royal Society (FRS) hierin.¹⁹⁷ In *The God Delusion* citeert Dawkins de atheïstische Engelse filosoof en econoom John Stuart Mill (1806-1873), die stelde dat ‘de wereld versted zou staan als ze zou weten hoeveel van haar helderste geesten, van zij die het meest gedistingeerd zijn door hun kennis en deugdzaamheid, complete religieuze sceptici zijn’.¹⁹⁸ Dawkins gebruikt hier de hoge mate van ongelof onder gedistingeerde wetenschappers om de intellectuele superioriteit van atheïsten te benadrukken, en stelt zo het geloof in een hogere macht gelijk aan een onwetenschappelijke en onintelligente denk- en levenswijze.

Wanneer men zich bezighoudt met de bekritisering van religie, staat men volgens Hitchens vaak ‘op de schouders van prominente schrijvers en denkers [...]’.¹⁹⁹ Velen van hen hebben, zo stelt Hitchens, ‘de vermomming van afgoderij en heidendom afgescheurd’, en zelfs een martelaarschap in de naam van de wetenschap en vrijheid geriskeerd. Volgens Hitchens hebben zij met ‘de wetenschappelijke disciplines van tekstkritiek, archeologie, natuurkunde, en moleculaire biologie aangetoond dat religieuze mythes onwaar en *man-made* zijn [...]’.²⁰⁰ De reuzen op wiens schouders de Ruiters staan hebben volgens Hitchens verlichte en betere verklaringen voortgebracht. Het verlies van geloof kan worden gecompenseerd door nieuwere, mooiere wetenschappelijke wonderen en de onderdompeling in de ‘bijna-wonderlijke werken van Homerus en Shakespeare en Milton en Tolstoy en Proust, die ook allen ‘*man-made*’ zijn’.²⁰¹ Dat een groot deel van deze wetenschappelijke en literaire wonderwerken uit religieuze geesten voort zijn gekomen wordt door Hitchens niet vermeld.

¹⁹⁶ Dawkins, *Delusion*, 126. Voor het onderzoek van Beit-Hallahmi zie: Benjamin Beit-Hallahmi en Michael Argyle, *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience* (Londen, 1997).

¹⁹⁷ Dawkins, *Delusion*, 126-129. Zie ook: Edward J. Larson en Larry Witham, ‘Leading scientists still reject God’. *Nature* 394 (1998) 313; Michael Stirrat en Elisabeth R. Cornwell, ‘Eminent scientists reject the supernatural: a survey of the Fellows of the Royal Society’. *Evolution: Education and Outreach* 6:33 (2013).

¹⁹⁸ Dawkins, *Delusion*, 26.

¹⁹⁹ Hitchens, *Great*, 151.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ *Ibidem*.

Conclusie

Ondanks de nuancering van Hitchens – ‘Ik heb niet het recht om vroegere filosofen als vermeende voorouders van het atheïsme op te eisen’²⁰² – is dit wel wat de Ruiters in hun geschriften doen. Zij construeren een wetenschappelijke en religiekritische stroming waarin zij wetenschappers en intellectuelen plaatsen, zonder oog te hebben voor de historische context of hun persoonlijke religiositeit. Velen van hen zijn niet atheïstisch, maar agnostisch of zelfs gelovig, maar deze persoonlijke geloofsovertuigingen worden op vrijwel alle vlakken door de Ruiters genuanceerd of genegeerd – slechts doordat zij geen kennis hadden van moderne wetenschappelijke inzichten waren sommigen van hen niet atheïstisch. Citaten worden uit hun context getrokken om de boodschap van de Ruiters te ondersteunen en kracht bij te zetten; de historische legitimiteit van hun claims doet hierbij onder aan de functie van deze quotaties in hun betoog. De *Horsemen* benadrukken de overeenkomsten tussen hun denkbeelden en die van vroegere, prominente denkers, terwijl deze bij een nadere bestudering evident van elkaar verschillen. Deïsme en agnosticisme worden door hen structureel gelijkgesteld aan atheïsme. De Ruiters scheppen een traditie van rationaliteit waarvan zij de moderne eindproducten zijn, en proberen zo hun eigen denkbeelden te legitimeren door vermeende gelijkgestemden op een onwetenschappelijke wijze selectief te citeren of parafraseren, zonder hierbij aandacht te schenken aan de pluriformiteit van de opvattingen en werken van de denkers die zij aanhalen.

De Ruiters zien hun sociale groep – de atheïsten – als een gediscrimineerde (maar superieure) minderheid, die sinds de opkomst van het christendom structureel onderdrukt wordt door tirannieke religieuze autoriteiten. Dawkins en zijn mederuiters plaatsen prominente denkers binnen hun ‘groep’ als vroege voorlopers van hedendaagse atheïsten, en benadrukken hun bijdrage aan de vooruitgang van de mensheid. Dit komt sterk overeen met de aanpak van feministen in de laatste dertig jaar: zij benadrukken niet alleen de aanwezigheid van ‘sterke vrouwen’ in de geschiedenis, maar leggen ook de focus op de afwezigheid van de vrouw in het geschiedverhaal.²⁰³ Zoals Tosh stelt berust de (politieke) mobilisatie van sociaal achtergestelde of ‘onzichtbare’ groepen op een gedeelde ervaring in het verleden.²⁰⁴ Door een traditie van grootse voorlopers en wetenschappelijke superioriteit te scheppen vervaardigen de *Horsemen* hun eigen verleden – hun eigen gedeelde ervaring. ‘Schrijvers als Voltaire, Hume en Adam Smith zagen de geschiedenis als een onvoltooid

²⁰² *Ibidem*, 263.

²⁰³ Tosh, *Pursuit*, 5-6.

²⁰⁴ *Ibidem*, 6.

verslag van materiële en morele verbetering.’²⁰⁵ De Ruiters worden in hun werken ook gekenmerkt door een sterk vooruitgangdenken dat in de traditie past van degenen die zij in hun teksten bewonderen. De ‘traditie van ongelof’ is volgens hen verantwoordelijk voor de vooruitgang van de mensheid; de traditie van religie is verantwoordelijk voor haar achteruitgang.

²⁰⁵ *Ibidem*, 19.

Conclusie

Het verleden speelt een belangrijke rol in de werken van de Vier Ruiters. Vooral Dawkins, Hitchens en Harris gebruiken veelvuldig historische voorbeelden en denkers om hun visie te verspreiden. Dennett hanteert een meer contemporain-wetenschappelijke invalshoek, maar baseert delen van zijn betoog desondanks ook op het verleden. Maar op welke manieren gebruiken de *Four Horsemen* het verleden in hun betoog en hoe positioneren zij zich ten opzichte van hun atheïstische of religiekritische voorgangers?

Dawkins en zijn metgezellen hanteren in hun werken een brede en veranderlijke definitie en interpretatie van religie, variërend van het geloof in onwetenschappelijke bovennatuurlijke claims tot het verschaffen van een godsdienstig moreel kader. De wetenschap geldt in het betoog van de Ruiters als bewijsvoering voor het irrationele en *man-made* karakter van religie. Structureel worden religieuze claims, wonderverhalen en geloofsovertuigingen wetenschappelijk door hen weerlegd en bekritiseerd. De wetenschap heeft de waarheid in pacht en leidt tot de vooruitgang van de mensheid; religie leidt volgens de Vier Ruiters slechts tot geweld, onderdrukking en achteruitgang. Hiernaast worden ook morele argumenten door alle vier de *Horsemen* aangehaald: het verleden is volgens hen een spiegel waarop de wreedheden en immoraliteit van religie worden gereflecteerd. Religie leidt niet, zo laat de geschiedenis volgens hen keer op keer zien, tot een beter leven – men heeft geloof niet nodig om zich goed te gedragen. Vooral Dawkins en Hitchens, en in mindere mate Harris, behandelen de Heilige Boeken van de Abrahamitische religies als fictieve teksten die in een onbeduidend gedeelte van het Midden-Oosten zijn vervaardigd.²⁰⁶ Op basis van historische en archeologische vondsten kan een groot gedeelte van de verhalen en claims uit de Bijbel volgens hen worden weerlegd; de overgebleven mythes en wonderen kunnen (natuur)wetenschappelijk worden ontkracht. Voornamelijk Dawkins en Dennett behandelden uitvoerig de evolutietheorie van Darwin, die volgens hen een sluitend antwoord op de vraag van ons bestaan geeft: wij zijn het resultaat van natuurlijke, evolutionaire processen, niet van een goddelijk ontwerp. Niets in onze wereld – bovenal het ‘ontwerp’ van het menselijk lichaam – duidt volgens de *Horsemen* op het bestaan van een God.²⁰⁷

De Ruiters ontlenen een wetmatige opvatting over waarheid en authenticiteit aan de natuurwetenschappen die zij toepassen op het verleden: volgens hen levert de geschiedenis het bewijs voor de waarheid van hun denkbeelden. Hierbij hebben zij echter geen aandacht

²⁰⁶ Hitchens, *Great*, 97-98.

²⁰⁷ *Ibidem*, 8.

voor de pluriformiteit van historische interpretatie en duiding: er bestaat geen ‘ware uitleg’ over het verleden – hun interpretatie is slechts een van de velen, en is niet superieur of inferieur aan die van hun tegenstanders, zolang ook zij hun denkbeelden op een intelligente wijze kunnen verdedigen en onderbouwen. De interpretatie van het verleden die de Ruiters propageren wordt volgens hen ondersteund door wetenschappelijke feiten, terwijl (historische) feiten slechts berusten op de heersende consensus onder wetenschappers. De geschiedwetenschappelijke feiten en interpretaties van het verleden die de Ruiters aanhalen zijn geconstrueerde verklaringen: het verhaal dat we vertellen over het verleden (de geschiedenis) staat immers niet gelijk aan het verleden zelf.²⁰⁸ Hun duiding van het verleden wordt door de Ruiters echter wel als enige legitieme en waarheidsgetrouwe interpretatie verwoord.

Naast de historische bewijsvoering voor het onwetenschappelijke en immorele karakter van religie, geldt het verleden volgens de *Horsemen* tevens als een bevestiging van de superioriteit van de rede. Zij baseren grote delen van hun betoog op prominente vroegere (natuur)wetenschappers en filosofen die zij uitvoerig citeren en aanhalen, en proberen op deze manier hun eigen opvattingen te legitimeren. Het gaat hierbij niet om de religieuze denkbeelden of persoonlijke achtergrond van deze denkers, maar om de meerwaarde die zij en hun uitspraken hebben voor de argumentatie van de Ruiters. Zowel christenen, agnosten als atheïsten worden in een geconstrueerde traditie van religiekritiek en rationaliteit geplaatst, waarvan Dawkins en zijn mede-atheïsten het hedendaagse eindresultaat zijn. De prominente leden van deze ‘traditie’ worden door de Ruiters selectief geciteerd en geparafraseerd om hun opvattingen aan het New Atheist-gedachtengoed te koppelen, en op deze wijze hun modern-atheïstische standpunten kracht bij te zetten. Naast het aanhalen van vroegere denkers gebruiken de Ruiters ook retoriek om hun overtuigingskracht te vergroten: structureel wordt op negatieve en denigrerende wijze naar religie en gelovigen verwezen (‘Niemand gelooft vandaag de dag nog in sprookjes-magie’), en met een bewonderingswaardige toon over wetenschappelijke doorbraken en de intellectuele superioriteit van (vermeende) mede-atheïsten gesproken (‘Het is onmogelijk om de grootte van het probleem dat Darwin en Wallace hebben opgelost te overdrijven’).²⁰⁹ De Ruiters creëren in hun betoog duidelijk twee groepen: verlichte, rationele (atheïstische) mensen en irrationele, onwetenschappelijke (gelovige) mensen.

²⁰⁸ Harry Jansen, *Triptiek van de tijd: Geschiedenis in drievoud* (Nijmegen, 2010) 25-34.

²⁰⁹ Dawkins, *Magic*, 238; Dawkins, *Delusion*, 144.

De *Horsemen* baseren zich in hun betoog voor een groot deel op moderne wetenschappelijke inzichten, die volgens hen het enige geldige alternatief voor een religieus wereldbeeld zijn. Zij roepen hier, zoals Tosh stelt, een externe bron aan – wetenschappelijke theorieën en ‘feiten’ – om hun eigen visie op het verleden en heden te bevestigen, en op deze wijze hun groepsidentiteit te versterken.²¹⁰ Bij hun behandeling van dit verleden zijn Dawkins, Hitchens, Harris en Dennett uiterst selectief – het collectieve geheugen van een groep benadrukt volgens Tosh vaak bepaalde aspecten van het verleden, terwijl het andere uitsluit.²¹¹ De Ruiters halen historische gebeurtenissen aan wanneer deze hun betoog ondersteunen; een nuance van hun selectieve gebruik van het verleden wordt niet erkend of in hun betoog geïncorporeerd. Hun werken worden hiernaast gekenmerkt door een oprecht geloof in het belang van het vertellen van de – of hun – waarheid. De wetenschap toont volgens hen de juistheid van hun overtuigingen, waardoor religieuze claims per definitie onwaar moeten zijn. De waarheid der wetenschap dient volgens de Ruiters grootschalig verspreid te worden.

Een centraal aspect in de werken van de *Four Horsemen* is een sterk vooruitgangdenken. Dit impliceert tevens de superioriteit van het heden ten aanzien van het verleden, en de superioriteit van wetenschap ten opzichte van religie (wetenschap is volgens hen immers verantwoordelijk voor de vooruitgang van de mensheid). Hiernaast dient het superieure, ‘wetenschappelijke’ heden voor de *Horsemen* ook als (moreel) kader voor hun interpretatie van het verleden: vanuit hedendaagse waarden en inzichten analyseren zij, veelal zonder historische context, het religieuze, onwetenschappelijke – en hierdoor ondergeschikte – verleden. Ondanks hun roep om de contextualisering van de Heilige boeken en hun morele lessen, behandelen de Ruiters het verleden structureel anachronistisch. Historische ‘negatieve’ gebeurtenissen worden aan moderne religieuze instituten toegeschreven, terwijl ‘positieve’ religieuze gebeurtenissen worden genuanceerd of genegeerd. Opvallend is de door Dawkins waargenomen overeenkomst van de Nieuw-Atheïstische aanpak met vroegere feministische strategieën: beide leggen de focus op prominente voorgangers – Charles Darwin of Queen Elizabeth I (1533-1603) – die zij binnen de kaders van ‘hun’ groep plaatsen als voorlopers en helden van hun hedendaagse ideologie. Naast deze promotie van vermeende gelijkgestemden benadrukken de Ruiters, net als het geval was bij de feministische traditie, de structurele onderdrukking van hun groep in het verleden.

²¹⁰ Tosh, *Pursuit*, 2.

²¹¹ *Ibidem*.

De (natuur)wetenschap geldt voor hen als ultiem bewijs voor de juistheid van hun missie, en wordt ingezet om hun eigen identiteit en overtuigingen te versterken. De Vier Ruiters kunnen zich echter alleen profileren ten opzichte van hun tegenstanders – zonder ‘vijand’ hebben zij geen eigen identiteit; deze berust slechts op hun strijd tegen religieuze onderdrukking en invloed. Enerzijds hebben Dawkins en zijn metgezellen de oprechte overtuiging dat de wereld een betere plaats zou zijn zonder religie, en zoeken zij structureel de confrontatie met hun opponenten op om een groter publiek te kunnen bereiken, maar anderzijds hebben zij deze polemieken ook nodig om hun denkbeelden te verspreiden. In hun strijd wordt het verleden door de *Horsemen* ingezet als een hulpmiddel om hun standpunten te onderbouwen, waarbij de autonomie van het verleden slechts sporadisch in acht wordt genomen – de geschiedenis voegt zich in het betoog van de Ruiters naar hun narratief.

Ondanks de initiële populariteit van de New Atheists lijkt hun befaamdheid volgens de Amerikaanse historicus en politicoloog Damon Linker in de afgelopen jaren af te nemen:

Vandaag de dag heeft het culturele gesprek omtrent geloof en haar gebreken zich ontwikkeld in een meer genuanceerde richting, met minder harde en beter geïnformeerde verdedigers en critici die aan het debat bijdragen.²¹²

Het is onwaarschijnlijk dat religie in de komende decennia een minder grote rol zal gaan spelen op het wereldtoneel. Volgens het Pew Research Center zal in 2050 de groep ‘niet-geaffilieerden’ een minder groot percentage van de mensheid beslaan dan vandaag de dag, terwijl andere religieuze groepen een aanzienlijke groei door zullen maken.²¹³ Ondanks dit onaangename vooruitzicht laat Dawkins zich niet uit het veld slaan. Zowel op Twitter als tijdens publieke bijeenkomsten en debatten blijft hij op vierenzeventigjarige leeftijd vurig het Nieuw-Atheïstische gedachtengoed uitdragen. Dat zijn beoogde rationele, wetenschappelijke toekomstvisie realiteit wordt lijkt niet aannemelijk, maar dit weerhoudt Dawkins er niet van om dagelijks, met de hulp van het verleden, kenbaar te maken dat ‘de magie van de realiteit’ superieur is aan ‘de waanvoorstelling van God’:

De feitelijke premisse van religie – de God-hypothese – is onhoudbaar. God bestaat bijna zeker niet.²¹⁴

²¹² Damon Linker, ‘The New Atheists are back – and dumber than ever.’ *The Week* 16:3 (2015).

²¹³ Pew Research Center, *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050* (2015). Ontleend aan: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> [geraadpleegd op 06-03-2016].

²¹⁴ Dawkins, *Delusion*, 189.

Bibliografie

Audio- en videobronnen

Al Jazeera English, 'Head to Head – Dawkins on religion: Is religion good or evil?' (2012). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=U0Xn60Zw03A> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Christopher Hitchens, 'Hells Angel' (1994).

Darren Doane, 'Collision: Christopher Hitchens vs. Douglas Wilson' (2009).

Frank Turek, 'Turek vs Hitchens Debate: Does God Exist?' (2008). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=S7WBEJJIYWU> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Frank Turek, 'Frank Turek vs. Christopher Hitchens (II): What Best Explains Reality – Theism or Atheism?' (2011). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=uDCDTaKfzXU> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Richard Dawkins, 'The Enemies of Reason' (2007).

Richard Dawkins Foundation for Reason & Science, 'A Conversation with Richard Dawkins and John Huddlestun' (2013). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=21NoQuKTB8Q> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Richard Dawkins Foundation for Reason & Science, 'The Four Horsemen: Discussions with Richard Dawkins – Episode 1' (2007). Ontleend aan: <https://www.youtube.com/watch?v=9DKhc1pcDFM> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Literatuur

Adams, D., *The Salmon of Doubt* (Londen, 2002).

Aikman, D., *The Delusion of Disbelief: Why the New Atheism is a Threat to Your Life, Liberty, and Pursuit of Happiness* (Carol Stream, 2008).

Ali, Hirshi A., *Infidel: My Life* (New York, 2007).

Amarasingnam, A. (red.), *Religion and the New Atheism: A Critical Appraisal* (Boston, 2010).

Beit-Hallahmi, B. en M. Argyle, *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience* (Londen, 1997).

Bradley, A. en A. Tate, *The New Atheist Novel: Fiction, Philosophy and Polemic After 9/11* (Londen, 2010).

Bullivant, S. en M. Ruse (red.), *The Oxford Handbook of Atheism* (Oxford, 2013).

Conot, R.E., *Justice at Nuremberg* (New York, 1983).

D'Souza, D., *What's So Great about Christianity* (Carol Stream, 2008).

Darwin, F. (red.), *The life and letters of Charles Darwin, including an autobiographical chapter* (Londen, 1887).

Dawkins, R., *Climbing Mount Improbable* (New York, 1996).

Dawkins, R., *The Greatest Show on Earth: The Evidence for Evolution* (Londen, 2009).

Dawkins, R., *The Blind Watchmaker* (New York, 1986).

Dawkins, R., *The Extended Phenotype* (Oxford, 1982).

Dawkins, R., *The God Delusion* (New York, 2006).

Dawkins, R., *The Magic of Reality* (Londen, 2011).

Dawkins, R., *The Selfish Gene* (Oxford, 1976).

Dennett, D., *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* (New York, 2006).

Dennett, D., *Darwin's Dangerous Idea* (New York, 1995).

Eagleton, T., *Reason, Faith, and Revolution: Reflections on the God Debate* (Londen, 2010).

Ehrman, B., *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why* (New York, 2005).

Emilsen, W.W., 'The New Atheism and Islam'. *The Expository Times* 123:11 (2012) 521-528.

Feser, E., *The Last Superstition: A Refutation of the New Atheism* (Chicago, 2010).

Flynn, T., 'Matthew vs. Luke'. *Free Inquiry* 25:1 (2004) 34-45.

Ganssle, G.E., *A Reasonable God: Engaging the New Face of Atheism* (Waco, 2009).

Gillolly, R., 'Shedding Light on the Light of the World'. *Free Inquiry* 25:1 (2004) 27-30.

Gould, S.J., 'Non-overlapping Magisteria'. *Natural History* 106 (1997) 16-22.

Gray, J., *Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia* (Londen, 2007).

Grayling, A.C., *The God Argument* (Londen, 2013).

Hahn, R., *Pierre Simon Laplace, 1749-1827. A Determined Scientist* (Cambridge, 2005).

Harris, S., *Letter to a Christian Nation* (New York, 2006).

Harris, S., *The End of Faith* (Londen, 2004).

Haught, J.F., *God and the New Atheism: A Critical Response to Dawkins, Harris, and Hitchens* (Londen, 2008).

Hitchens, C., *God is Not Great: How Religion Poisons Everything* (New York, 2007).

Hitchens, C., *The Missionary Position* (New York, 1995).

Hitchens, C., *Thomas Jefferson: Author of America* (New York, 2009).

Holowchak, M.A., 'Thomas Jefferson'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2015).
Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/jefferson/#DeiNatSoc> [geraadpleegd op 17-04-2016].

Hume, D., *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Londen, 1739).

Hume, D., *The natural History of Religion* (Londen, 1757).

Jansen, H., *Triptiek van de tijd: Geschiedenis in drievoud* (Nijmegen, 2010).

Johnson, D., 'The Hypothetical Atheist'. *Commentary* 6 (2007). Ontleend aan:
<https://www.commentarymagazine.com/culture-civilization/religion/the-hypothetical-atheist/>
[geraadpleegd op 24-02-2016].

Joshi, S.T. (red.), *H.L. Mencken on Religion* (New York, 2002).

Keleman, D., 'Are Children "Intuitive Theists"? Reasoning About Purpose and Design in Nature'. *Psychological Science* 15:5 (2004) 295-301.

Larson, E.J. en L. Witham, 'Leading scientists still reject God'. *Nature* 394 (1998) 313.

- Linker, D., 'The New Atheists are back – and dumber than ever'. *The Week* 16:3 (2015).
- Marshall, D., *The Truth Behind the New Atheism* (Eugene, 2007).
- McClenon, J., *Wondrous Healing: Shamanism, Human Evolution and the Origin of Religion* (DeKalb, 2002).
- McGrath, A., *The Dawkins Delusion?* (Londen, 2007).
- McGrath, A., *The Passionate Intellect: Christian Faith and the Discipleship of the Mind* (Downers Grove, 2010).
- McGrath, A., *The Twilight of Atheism. The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World* (New York, 2004).
- McGrath, A., *Why God Won't Go Away: Engaging with the New Atheism* (Londen, 2011).
- Mencken, H.L., *Treatise on the Gods* (New York, 1930).
- O'Conner, D., *Routledge Philosophy GuideBook te Hume on Religion* (Londen, 2008).
- Paine, T., *The Age of Reason; Being an Investigation of True and Fabulous Theology* (Londen, 1794).
- Painter, B.W., *The New Atheist Denial of History* (New York, 2014).
- Paul, G.S., 'Cross-National Correlations of Quantifiable Societal Health with Popular Religiosity and Secularism in the Prosperous Democracies'. *Journal of Religion & Society* 7 (2005) 1-17.
- Pew Research Center, *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050* (2015). Ontleend aan: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> [geraadpleegd op 06-03-2016].

Philp, M, 'Thomas Paine'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/paine/#Religion> [geraadpleegd op 17-04-2016].

Priemel, K.C. en A. Stiller (red.), *Reassessing the Nuremberg Military Tribunals: Transitional Justice, Trial Narratives, and Historiography* (Oxford, 2012).

Robertson, D., *The Dawkins Letters: Challenging Atheist Myths* (Londen, 2007).

Russell, B., 'Is There a God?'. *Illustrated* (1952).

Russell, B., *Why I Am Not a Christian and Other Essays on Religion and Related Subjects* (Londen, 1927).

Russell, P., 'Hume on Religion'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/hume-religion/> [geraadpleegd op 24-02-2016].

Russel, P., *The Riddle of Hume's Treatise: Skepticism, Naturalism, and Irreligion* (Oxford, 2010).

Shank, J.B., 'Voltaire'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2015). Ontleend aan: <http://plato.stanford.edu/entries/voltaire/> [geraadpleegd op 19-04-2016].

Stenger, V.J., *God and the Folly of Faith: The Incompatibility of Science and Religion* (New York, 2012).

Stenger, V.J., *The New Atheism: Taking a Stand for Science and Reason* (New York, 2009).

Stirrat, M. en E.R. Cornwell, 'Eminent scientists reject the supernatural: a survey of the Fellows of the Royal Society'. *Evolution: Education and Outreach* 6:33 (2013).

Tosh, J., *The Pursuit of History* (New York, 2013).

Wyhe, van J., *Darwin: The Story of the Man and His Theories of Evolution* (Londen, 2008).

Afbeeldingen

Afbeelding voorzijde ontleend aan:

<http://richarddawkins.myshopify.com/collections/frontpage/products/the-four-horsemen-discussions-with-richard-dawkins-episode-1>